

Գ. ՈՂԱՆՅԱՆ

(ԲԱՆՎՈՐ ԳԵՎՈՒ)

Կ Յ Ա Ն Ք Ի

ՀՈՐՁԱՆՔՈՒՄ

ՀԱՄԵԼԱՍԻՆ

891 99

0-45

-6 NOV 2011

Գ. ՈՂԱՆՅԱՆ
(ԲԱՆԿՈՐ ԳԵՎՈ)

891.99
0-33

ս.Ճ.

ԿՅԱՆՔԻ ՀՈՐՁԱՆՔՈՒՄ

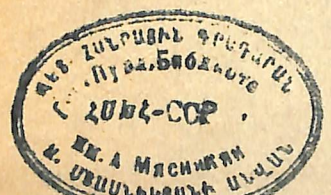
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

II ՀԱՏՈՐ

81015 0101

41014

Ս Ա Ն Ե Լ Գ Ա Ս Ի
ՔԱՂՈՒՄ 1936

Պատ. խմբագիր՝ Թ. ԼՈՒՍԻՆՅԱՆ,
Տեխ. խմբ. և սրբագրիչ՝ Ք. ԲԱԲՈՒՐՅԱՆ

ԿՅԱՆՔԻ ՀՈՐՁԱՆՔՈՒՄ

I.

ՅԵՐԲ ՇՉՈՒՄ ԵՅԻՆ ՇՁԱԿՆԵՐԸ

Շուշանը ժամանակից շուտ եր պառավել։ Նրա յերեսի կնճիռները, արծաթափայլ ճերմակ մազերը, կորացած մեջքը յոթանասուն տարեկանի տեսք եյին տվել նրան, չնայած հիսուն տարեկան հազիվ լիներ։

Նրա աղջիկը, Մանուշակը, 25 տարին նոր եր բույրել։ Շատ եր սիրում Շուշանը Մանուշակին։ Մինչև Մանուշակը գործարանից տուն եր գառնում, նրա աչքը ջուր եր կտրում։ Հենց վոր կեսորն անցնում եր, Շուշանն իր աչքը հառում եր պատի ժամացույցին, ակնապիշ նայում նրա սլաքներին։ Յերբ հոգնում եր, իր ջրակալած աչքերը դարձնում եր ընդարձակ ու լուսավոր սենյակի մյուս պատերին։ Դիտում եր պահարանը, շարած աթոռները, այսուհետև Մանուշակի ու Սիմոնի մանձակալները, գրքերով ծանրաբեռնված սեղանը, վորի կենտրոնում դրված փոքրիկ շրջանակի միջից հեղանամբույր ժպիտով նայում եր Մանուշակի կարը։

Թվում եր Շուշանին, թե նկարը հետևում ե իրեն և նրա սուր հայացքից խուսափել չեր կարողանում։ Ամեն անգամ հիշում եր Մանուշակի մնդմիկ կշտամ-

բանքը՝ ՎՄայրիկ, չէ՞ վոր դու յերգվել ես իմ արևովը
չէ՞ վոր խոստացել ես չանհանգստանալ, չարտասովել...
Ինձ վշտացնում ես...

Յերբ ժամացույցը դարկում եր չորս անգամ, Շուշանը շտապ շալը գցում եր ուսերին, դուրս գնում, փորձում եր պատշգամբը գրկող խիտ ծառերի արանքից նայել դեպի փողոց, գործարաններից վերադարձող բանվորների մեջ տեսնել Մանուշակին ու Սիմոնին: Մակայն իզուր տերևախիտ ճյուղերը մեկուսացրել էյին Շուշանի բնակարանը. Շուշանը չեր կարողանում բան տեսնել, նա բարկանում եր, մրթմրթալով իջնում սանդուխքներից ու գնում փողոց:

Շուշանի գլուխն ու ուսերը միշտ առաջ էյին ընկնում, վոտքերը յետ մնում, աջ ձեռքը շարունակ կոքացած մեջքին դրած, նա, կարծես, հրում եր շալի տակից մեջքն ու վոտքերը, վոր արագ շարժվեն, հասնեն գլխին և ուսերին:

Քաղաքի ծայրամասի այդ փողոցը վերջանում եր լայնարձակ դաշտով: Դաշտի շոյող ու հանդարտորեն ծփացող կանաչ ֆոնի վրա ձգված զուգահեռ լարերի տակից սլացող տրամվայի վազոնները կանգ էյին առնում այդ փողոցի մոտ:

Հեռվում, սարալանջին, յերևում էյին բազմահարկ շինքեր, պարսպապատ աշտարակներ, գմբեթազարդ կրտուրներ: Միանելույզներից դուրս ժայթքող թանձր ծուխը ոձապտույտ գալարումներով բարձրանում եր սարի գագաթն ի վեր, ապա նոսրանում, կորչում ջինջ յերկնակամարի անհուն տարածության մեջ:

Շուշանն իր աչքերը անկում եր մոտեցող տրամվայի վազոններին. Յերբ յերևում էյին Մանուշակն ու

Սիմոնը, Շուշանն առանց յետ նայելու վազում եր դեպի տուն: Սանդուխքների աստիճաններով այնպես աքաղ եր ցատկում, վոր նրա սիրտն, ասեռ, բնից դուրս եր թռչում: Արագ մտնում եր սենյակը, շտապով շալը մի կողմ ձգում, նստում իր թախտին: Նա փորձում եր ծածկել, հանգիստ ձեռնալ, իբր թե ինքը հենց այդպես ել թախտին նստած և յեղել: Բայց իզուր: Նրա դողդոցացող չորացած ձեռքերը, սրտի անորինակ աքաղ դարկից վեր ու վար անող կուրծքն ու ուսերը, ձմչկած դեմքի վրա խաղացող ծնուտը և լայնացած ըրթածակերը մատնում էյին պառավին:

Մանուշակն ու Սիմոնը հաճախ կշտամբում էյին նրան.

— Մայրիկ, դու դեռ շարունակում ես... Հո կյանքից չէս հոգնել: Մենք հո յերեխաներ չենք, վախենում ես կորչե՞նք...

— Ձե, չե, բախք ջան, ձեր յետեից չեկա... Հենց ենպես, բակն էյի իջել...

Արդարանալու փորձն իզուր եր: Հոգնածությունից ընդհատվող ձայնն ավելի յեր մատնում Շուշանին: Մակայն Մանուշակն ու Սիմոնը աշխատում էյին չըվշտացնել նրան, միայն թեթև ակնարկով հասկացնում էյին, վոր իրենք չեն խարվում:

Հաճախ, ճաշելիս, Շուշանն իր բաժինն առաջարկում եր Մանուշակին կամ Սիմոնին, յերբեմն նրանց կերակուրն ավելի մեծ ամանում լցնում և մախ լավ կտորները նրանց հրամցնում:

Մանուշակն ու Սիմոնը տանջվում էյին պառավի այս չափազանց հոգատարությունից, խնդրում էյին,

աղաչում, վոր նա թողնի այդ սովորութիւնը, բայց
ապարդյուն:

Յերբ առավոտները Մանուշակն ու Սիմոնը դործի
եյին գնում, պառավը շարունակ հիշեցնում էր, վոր
վերնազգեստի կոճակներն ամուր կապեն, չմտնեն, գոր-
ծարանում ընդմիջումի ժամանակ տաք կերակուր ու-
տեն... Մանուշակն ու Սիմոնը հաճախ ծիծաղում էյին,
իսկ յերբեմն ել զժգոհության նշաններ ցույց տալիս:

Գիշերները, մինչև Մանուշակի և Սիմոնի տուն գա-
լը, պառավը չէր պառկում, լուռ նստում էր թախտին,
հորանջում կամ խորասուզվում մտքերի ծովում:

Մի գիշեր նրանք սովորականից ուշացան: Պառավ
Շուշանը չափազանց անհանգստացավ: Նա յերկար ըս-
պասելուց հոգնած, պատրաստվեց դուրս գալ փողոց,
գնալ արամվայի կանգի մոտ: Բայց Սիմոնի մայրը,
Եփոն, հարեան սենյակից յեկավ նրա մոտ, հանգըս-
տացրեց նրան ու սկսեց զեսից-զենից հիշողութիւն-
ներ ու յեղելութիւններ պատմել: Նա Շուշանին ել
տրամադրեց, վոր սա իրենց գյուղի սովորութիւններ-
բից և իր անցյալից վորեւէ բան պատմի:

Շուշանը խոր հոգոց քաշեց, ապա քաղաքի այդ
ծայրամասից մտքով տեղափոխվեց հեռու, իրենց փոք-
րիկ գյուղը: Ասես, չէր նկատում իր զրուցընկերին:
Մանրիկ աչքերն անորոշության մեջ հառած, ամենայն
մանրամասնութեամբ նկարագրեց իր ամուսնու առա-
ջին հանդիպումը:

— Կործանվի ու անդարձ ըլի առաջվա որենքը,—
սկսեց Շուշանը,—ինձ վոր նշանեցին, ամբողջ չորս ա-
միս, մինչև հարսանիքիս գիշերը, մարդուս յերեսը չեյի
տեսել: Պաակիս գիշերը տեսա կողքիս կանգնած մի

աժդահա տղամարդ, յերկար չուխով, բուզմենտի ար-
խալուղով, մեծ փափախով, վորբաժ բեղերով... Յե-
րեան ել ենպես խոժու էր, վոր անից սփոթնել, քա-
րացած մնացել էյի կանգնած: Ամբողջ զեղն իմ հար-
սանիքի քեֆ ու թամաշումն էր, իսկ յես յերեք որ ու
գիշեր, յեսիրի նման, լուռ ու մուռն, առանց ուտելու,
կծկվել էյի դոմի մի անկյունում... Ո՞ւմ ասեյի, հում
զանգատվեյի... Յես ել, Մանուշակիս նման, հորով յե-
թիմ էյի, տեր ու տիրական չունեյի... Քեռիս (մոր-
յեղբայր) հրամայել էր մորս, վոր ինձ տա եղ աժդա-
հա մարդուն... Սև ու մութ էր ելել են սնաթր, քանդ-
վել էր են յեկեղեցին ու պապսնձվել տերտերը, վոր
բայքի են որերը չքաշեյի...

Շուշանի աչքերը ջրակալեցին: Նա գլուխն որորեց
և կարծես ուղեց վերջացնել պատմութիւնը: Բայց Սի-
մոնի քույրը, Սիրանը, վոր լիջ առաջ յեկել էր մորը
կանչելու, հարց տվեց.

— Շուշան տատի, ի՞նչ որեր ես քաշել: Աղջիկդ
հասել է, վորակցալ վարպետ է դարձել, յեղբորս հետ
միասին լավ ապրում են, մենք էլ ենք յերջանիկ, դու
ել, ել ի՞նչ դարդ ունես: Ինչի՞ յես անցած որերդ ա-
նիծում:

— Ե՛, բալա ջան, — գլուխը դանդաղ վեր բարձ-
րացնելով շարունակեց Շուշանը,—եղ նոր եմ աչքս մի
քիչ բաց արել, իմ քաշած որերը թշնամիս չքաշի...
Մարդուս ձեռին 13 տարի ապրեցի, ծիծաղի կարոտ
մնացի: Մարդս ել ինձ նման անտեր էր: Գեղում մի
որավար հող ուներ, մի կով, մի փոքրիկ ել բախչա
Տարին տասներկու ամիս յես ու նա աշխատում էյինք,
պարաքի տակից չեյինք դուրս գալիս: Տարվա զլխին

Մանուշու վոր ծնվեց, մեր գեղում սով էր, յերաշարը
չորացրեց բերքը: Մի որավարից մի կորեկ էլ չստա-
ցանք: Դե, հում ամբարները լիքն էյին, նբանք ուրա-
խացան: Մեր գեղի ունեւորները...

— Կուլակները, Շուշան տատի, — կտրեց Սիրանը:
— Հա, բալա ջան, են ժամանակ կուլակները գե-
ղի տերերն էյին, նբանց ամբարներում ենքան հաց
կար, վոր տաս տարի էլ բերք չգար՝ սաղ գեղին հե-
րիք էր: Մովրովը, քյոխովեն, պղիբը, տերտերն ու տի-
բացուն տնե-տուն ման էյին գալի, հում տանը քիչ ու
միչ ցորեն յա կորեկ էյին տեսնում, խլում, տանում
էյին իրանց սուրբի հաշվին... Թագավորի բեգլաուն
էլ մի կողմից էր զոռում: Եգ տարի մեր բախշեն ծա-
խեցինք տերտերի վրա՝ մի ջվալ ցորնով... են էլ կե-
սը տվինք տուրքերին... Չմեովա կեսին հացներս պա-
կասեց: Աղաչանք-պաղատանքով մեր գեղի կուլակ Չն-
չոտ Գալոյից մի ջվալ ցորեն շահով (տոկոսով) վերց-
րինք: Եգ մի ջվալի պարտքի տակից տասը տարի
դուրս չեկանք... Պայմանը՝ տարին մի ջվալ շահ էր:
Դե, մեր ունեցած մի որավարից լավ բերքի տարին
յերեք ջվալ էյինք վերցնում, միջակ տարին՝ յերկու...
Եգ տարին միջակ էր: Թե յերկու ջվալն էլ տայինք
Գալոյին՝ եգ տարին ելի սոված կմնայինք: Մի ջվալը
տվինք շահը, գլուխը մնում էյինք պարտք: Տասը տարուց
հետո էլ հալ չուենայինք: Գալոն դատարանից լիստ
վերցրեց, մեր հողը խլեց: Կալն էլ սատկեց, մնացինք
զաղարգյուն... Ողորմածհողի մարդս չատրակությու-
նով հաց չէր կարողանում հասցնել, պարտք տվող էլ
չկար. դե, վոր վոչինչ չունէինք, վճարեղից կարող

էյինք վերադարձնել. մնացել էր մի քանդած քոխի,
են էլ Թագավորի տուրքի հաշվին խլեցին...

Շուշանը լոցեց: Դուրս նայեց բաց պատուհանից:
Բարակ անձրևի կաթիլները թրջել էյին պատշգամբի
հատակը, վորը երկկտրական լույսի ցոլքերից փայլում
էր հայելու նման:

— Քոտանամ, յերեխեքը կթրջվեն, — ծնկներին խը-
փելով բացակահեց նա:

— Ի՞նչ էս վախենում, — վրա բերեց Սիմոնի մայ-
րը, — աղ հո չեն, վոր հալվեն. թե քո աղջիկն ու փե-
սեն են, իմ էլ աղեն ու հարսն են...

— Տատիկ ջան, տատիկ, — ժպտը գեմքին դիմեց
Սիրանը Շուշանին, — ախր դու չվերջացրիր ե, բա վեր-
ջըն լինչպես յիղավ... Ասում էս քոխին էլ տարան,
բա դուք վճարեղ էյիք ապրում...

— Չառ ու ջանդամին, բալա ջան, — նորից նախ-
կին դիրքն ընդունելով շարունակեց Շուշանը. — հավա-
քեցինք ային-ոյինն ու յեկանք քաղաք... Մանուշու 12
տարեկան էր: Ամուսինս՝ Գրիգորը կարծում էր, թե
քաղաքում հեշտ կապրենք... Եստեղ էլ զոնեղուռ ըն-
կած, սաղ մի ամիս չկարողացանք մի շվաքի տակ
մանել... Քաղաքի են ձերին, բաղբրից մեկում, մի
պուճուր քոխու մեջ...

Շուշանի խոսքը կիսատ մնաց. նրա զլուխը ծան-
քացավ, սիրտը ճմլվեց, կոկորդը սեղմվեց, ատամներն
իրար կպան, ու աչքերն անթարթ, մնացին բաց... Ե-
փին ու Սիրանը վախեցան: Մեկը ջրի վազեց, մյուսը
Շուշանի ձեռքերը տրորեց, ճկույթը կծեց, կրծքի կո-
ճակները բաց արեց և սեղանի վրա դրված լրագրնե-
րից մեկով հով արեց...

— Ձենդ գլուխդ չբցես,— զգուշացրեց Եփոն Սիրանին, — Մանուշը կարող և հանկարծ դալ, ձայնիցդ կը վախենա...

Շուշանն ուշքի յեկավ: Վիզը թեք, աչքերն անորոշության մեջ հառած, խոր հոգոց քաշեց ու մի քանի անգամ կրկնեց. «Հա, բաղը, ևն բրիշակ բաղը... Գրիշոյի բաղը»...

Մինչ նրանք հարցերի տարափ ելին թափում իմանալու Շուշանի ուշաթափության պատճառը, սանդուխքներից լսվեց Մանուշակի ու Սիմոնի ծիծաղն ու վտտնածայնը:

Շուշանը հանկարծ սթափվեց, տեղումն ուղղվեց և ձեռքն իր շրթունքներին մոտեցնելով հասկացրեց Եփոյին ու Սիրանին, վոր Մանուշակին չասեն յեղելության մասին:

Այդ գիշեր Շուշանը հանգիստ չքնեց: Նրա աչքերը չեյին փակվում: Անցյալի մղձավանջը խեղդում էր նրան, և նա շարունակ շուռ ու մուռ էր գալիս վերմակի տակ: Նա աշխատում էր մոռանալ, վոչինչ չհիշեց բայց նրա մտքով, եկրանի ժապավենի նման պատկերվում և սրընթաց անցնում էլին մոտ 15 պարվա դեպքերը: Բոլորն էլ մաայլ, տխուր:

II

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆՆԵՐ

Գարուն էր: Անձրևոտ ու մառախլապատ որերից մեկը: Բաղաքի կայարանի ընդարձակ սրահի մի անկյունում մի փոքրիկ արկղ և զգզված պարկ էր

դրված, պարկի պատառոտված կողերից դուրս ելին ցցվել գույնզգույն ցնցոտիներ ծայրեր: Պարկի վրա դրված էր մի մաշված խուրջին, վորի կիսաբաց բերանից յերևում էլին չորացած սև հացի կտորներ:

Վոչ հեռու, պատին հենված, կանգնած էր մի բարձրահասակ, նիհար, մոտ 40 տարեկան գյուղացի, «մոթալ» փափախով, յերկարավիզ, գույնզգույն գուլպաներով, կիսամաշ տրեխներով: Նրա մի քանի տեղից կարկատած, շագանակագույն յերկար չուխայի տակից յերևում էլին խուճացած արխալուղի խնամքով դասավորված յերկշարք սև կոճակները:

Գյուղացին տանջված ու հոգնած զեմք ուներ: Յերևում էր, վոր յերկար ճանապարհ և կտրելու Նա իր հոգնած աչքերը հառել էր պարկի վրա կծկված կնուջը, վորի դեմքի կեսը, մինչև քիթը, ծածկված էր գըլխի փաթաթանով, յերկար շրջագոստի փեշերը փռվել էլին կեղտոտ հատակին: Նա իր ուսերին զցած բարակ շալի ծայրերի մեջ էր առել յերեխային և յերկու ձեռքով ամուր սեղմել իր կրծքին: Գեղջիկուն հըլուխը դրել էր յերեխայի գլխին և մուշ-մուշ քնել:

Ըստ յերևութիւն, յերեխան աղջիկ էր, մոտ 12 տարեկան: Նա, իր մոր նման, յերկար շրջագոստ ուներ հագին: Փաթաթված էր լաթերի ու զգզված շալերի մեջ: Նրա գլխին զցած, ապա կրծքին և մեջքին խաչմերուկ արած շալի արանքից դուրս ելին պրծել նրա ալ-կարմիր այտերը, սև կամար հոնքերի տակ փայլում էլին նրա խոշոր աչքերը:

Կայարանում սովորական իրարանցում էր: Տոմսարկղի փոքրիկ փեղկի առաջ տեղի ունեցող հրահրոցները, հերթապահ-ժանդարմների գոռոտոցը միախառ-

նվել, ժիոր ու վայնասունն եյին առաջ բերել: Այդ տարրերնակ իրարանցումը չեր վրդովում անկյունում նստած նորեկներին: Նրանք զեռ շժմած էյին յերկար ճանապարհորդութունից: Թվում էր նրանց, թե քաղաքի որենքն է այդ: Անկյունում կանգնած Գրիգորը շատերից էր լսել քաղաքի կայարանի իրարանցման մասին, նախորոք գնացքում պատմել էր Շուշանին ու Մանուշակին: Գուցե հենց այդ էր պատճառը, վոր նրանք առանց տրտունջի հաշտվում էյին իրողության հետ:

— Այստեղ քնելու տեղ չէ, զորս գնացեք, շուտով, — անսպասելի կերպով լսվեց ժանդարմներից մեկի խոսուս ձայնը:

Գրիգորը սարսափից քիչ մնաց ընկներ, փոքրիկ Մանուշակը կծկվեց մոր գրկում, իսկ Շուշանն, աչքերը կիսարաց, նայեց Գրիգորին ու բան չհասկացավ:

— Անասուններ, ձեզ եմ ասում, — շարունակեց ժանդարմն ալելի բարձրացնելով ձայնը, — մարչ այստեղից:

Նա քացով խփեց պարկին: Շուշանը վեր ցատկեց, Մանուշակը սարսափահար գողաց ու արտասվեց. իսկ Գրիգորն սկսեց աղերսել ժանդարմին.

— Գլխիդ մատաղ, խփիլ մի, ես ա, ես ա գնում եմք... Հրամանդ ես ա կատարեմ...

Նա իսկույն մի ուսին դրեց արկղը, մյուսին գրեցեց խորջինը, թևի տակ առավ պարկը: Շուշանն էլ բռնեց Մանուշակի ձեռքը և ձեղքելով ամեն կողմից վազվզող ճանապարհորդների հասանքը, զուրս յեկան փողոց:

— Հարց ու փորձ անենք, Շուշան, բալքի մեր Սարգսին ճանաչող ըլի, — ասաց Գրիգորն ու առաջին հանդիպածին կանգնեցրեց.

— Ի՞նչ մատաղ, բալքի զիդենաս դուրդյար Սարգսի տունը, ինքն էլ, նրհնեց ջահել մարդ ա...

Անձանթը գլխով բացասական նշան արեց և առանց պատասխանելու շարունակեց իր ճամբան:

Գրիգորը շատերին հարցրեց, բայց Սարգսին ճանաչող կամ նրա անունն իմացող չեղավ: Նա չգիտեր՝ վոր կողմը գնար, ուր տաներ Շուշանին ու Մանուշակին: Անձրևի տակ կանգնել էր և շվարած նայում էր թրջվող Շուշանին ու Մանուշակին:

Հեռվում, ծածկի տակ կանգնած վոստիկանը ձեռքի շարժումով հասկացրեց նրանց, վոր չի կարելի կանգնել հրապարակում: Գրիգորն առաջ գցեց Շուշանին ու Մանուշակին և կայարանի հրապարակից սկսվող, դեպի քաղաք տանող լայն ճանապարհն ընտրեց:

Յերկար քայլեցին նրանք: Կեսորն անցել էր: Մազվող անձրևը, քաղցն ու հոգնածութունը յերեքին էլ ուժասպառ էյին արել, նրանց ծնկները ծալվում էյին, աչքերը մթնում: Բայց և այնպես, նրանք քայլում էյին և հանդիպած մարդուն աչքից բաց չէյին թողնում՝ Սարգսի հասցեն իմանալու համար:

— Այ մարդ, մեռանք, — տրտնջաց Շուշանը, — Բալքի Սարգսին գտնում չենք, ես գիշեր հո եսպես պտըտվելու չեմք... Մի հայաթ մտի, մի քրիստոնի հասկացրու մեր հալը, ես գիշեր զլուխներս մի ծածկի տակ դնենք, եզուց լիսը կբացվի, նոր Սարգսի ուժուղին կմեանք...

Գրիգորը մտավ առաջին պատահած բալքի Մուտքի

մտա իջեցրեց իր բեռը: Շուշանին ու Մանուշակին նստեցրեց պարկի վրա, իսկ ինքն առաջ գնաց:

Անձրևը դադարել էր: Շուշանի ու Մանուշակի թըրջված շորերը կպել էյին նրանց մարմինն: Խոնավությունն անցել էր նրանց յերակները: Նրանք գունատվել, դողում էյին: Յերկուսն էլ, աչքերը հառած գեպի բակի խորքը, անհամբեր սպասում էյին Գրիգորի վերադարձին: Յերկար չսպասեցրեց Գրիգորը: Նա վերադարձավ տխուր և հուսահատ:

— Ես հայաթումը դիփ ել մեծավոր խալխ են ապրում: Սկի հետս խոսել չուզեցին... Սարգսին ել ճանաչող չեղավ... Մի կնիկ ել ոսերեն «պոշու-պոշու» ասավ... Ե՛հ, ես զիշեր մի հանգով ըստեղ յուր գնանք, տեսնենք՝ եղուց աստված վոնց ա աջողում...:

Շուշանը յուր համաձայնեց: Գրիգորը սեղավորվեց պատի տակ, նստեց փոքրիկ արկղի վրա, ձեռքերով հենվեց ծնկներին, զլուխը թեքեց ուսին և աչքերը խփեց:

— Նանի, սոված եմ, — ատամներն իջար խփելով ասաց Մանուշակը:

Շուշանը խորջինից մի կտոր չոր հաց հանեց, տըվեց Մանուշակին, մի կտոր ել ինքը վերցրեց, բայց չկարողացավ ուտել: Նրա կոկորդը սեղմվել էր, պատառը կուլ չէր գնում: Նա իր կտոր հացը նորից զըրեց խորջինի մեջ: Պարկի միջից հանեց ցնցոտիները, փոսեց խոնավ գետնին, Մանուշակին պառկեցրեց և դատարկ պարկն էլ վերմակի տեղ գցեց նրա վրա: Իսկ ինքը նստեց, ծնկները մոտեցրեց փորին, կծկվեց, զլուխը գրեց իր թևերի վրա ու քնեց:

Ո՛ր, վորքան քաղցր, վորքան անուշ էր այդ քունը: Բակի ներսում, գեղեցիկ կահավորված սենյակնե-

րում ապրող մարդիկ, ըստ յերևույթին, դեռ չէյին քընել: Գազդուն մահճակալների վրա փափուկ բարձերով ու մետաքսյա վերմակներով անկողինները թափուր էյին դեռ:

Կես գիշերը մոտենում էր: Բակի բնակիչներից վոմանք դեռ չէյին վերադարձել կաֆի-շանտաններից, թատրոններից: Վոմանք էլ կանաչ սեղանի շուրջը նստած, թղթախաղով էյին զբաղված:

Քունը, վորն այնպես հեշտությամբ իր շիրկն էր առել Գրիգորին, Շուշանին ու Մանուշին, այդ բակի բնակիչներին չէր մոտենում:

Կես գիշերն անցել էր: Կառքերն իրար յետևից կանգ առան բակի դռան առաջ: Գրիգորը բաց արեց աչքերը: Շուրջը խավար էր, բան չէր յերևում:

Մի խումբ ստվերներ Գրիգորի համար անհասկանալի խոսքեր փոխանակեցին, ապա իրար խառնվեց կանանց ու տղամարդկանց քրքիջը: Նրանց քայլվածքից, խոսելուց և կցկտուր յերգերից դժվար չէր յեղբակացնել, վոր յեկողները հարբած են:

Նրանցից առաջինի վոտքը կպավ Շուշանին: Շուշանը վեր թռավ և, հանկարծակիի յեկած, զրկեց պառկած Մանուշակին, Գրիգորը շունչը պահած, այնպես էր սեղմվել պատին, վոր, ասես, ուզում էր մտնել մեջը:

— Ա՛, այս ի՛նչ ե... ոգնեցե՛ք, — լսվեց կանացի անսովոր ծղրտոց:

Վրա վազեցին մյուսները, սենյակներից դուրս թափվեցին թղթախաղը կիսատ թողած պառափները: Լուցկի վառեցին, շրջապատեցին թափառականներին:

— Սրանք գնչուներ են, — ասաց հարբածներից մեկը:

— Վնչ, գողեր են,— ուղղեց մյուսը,— սպասում ենք վոր բոլորը քնեն, ապա մի բան ծլկացնեն...

— Ավելի շուտ, են մարդը դեղերտիր ե, իրենց յերկրից փախել ե ընտանիքով, պատերազմ գնալուց խուսափելու համար,— վորոշեց մի յերիտասարգ:

— Դուք լավ չեք ճանաչում մարդկանց,— սրախոսեց մի ուրիշը,— են մարդը Ենվեր-փաշան ե, սրանք ել իր հարեմի գեղնցկուհիները... Իջել են այս պատվաւոր «հյուրանոցը»... Ե՛, ուխատ-լուծում... գելդիբելդի...

Ընդհանուր քրքիջ առաջ յեկավ:

— Դուքս արեք դրանց,— դայրացած գոռաց փառանեղ սորուքով մի մարդ, վոր իր ձախ ձեռքում խաղաթուղթ եր սեղմել, իսկ աջով՝ ուսերին գցած յերկար վերարկուի ոձիքը բռնել,— փակեցեք դուռը... Ինչ եք կես գիշերին կոմեդիա խաղուս...

— Ձեզ մատաղ,— խոսեց վերջապես Գրիգորն անհամարձակ,— դարիբ խալի ենք, ծեզը կբացվի կը գնանք...

Նրան վոչ վոք լսել չուղեց:

Գրիգորը, Շուշանը և Մանուշակը հավաքեցին իրենց իրերն ու դուռս յեկան փողոց: Նրանց յետևից շունդյունով փակվեց յերկաթե դուռը, վորից հետո ձայները հետզհետ սկսեցին նվազել:

Մի քանի որ նրանք շրջեցին քաղաքի փողոցներն ու շուկաները: Մի քանի գիշեր բաց յերկնքի տակ, հորդ անձրևների ու վոռնոդ քամու սարսափների տակ անցկացրին:

Անհրապույր քաղաքի անհյուրընկալ բնակիչները հիասթափեցրել էին Գրիգորին: Նա այժմ իր ձրի

ծառայությունն եր առաջարկում մի գիշերվա պատըսպարան գտնելու համար:

— Հայաթը կմաքրեմ, աղբը կթափեմ, ինչ վոր ծանր գործ ունեք՝ կանեմ... Ես գիշեր մի տեղ տվեք, գլուխներս ծածկի տակ դնենք...

Սակայն ամեն տեղ մերժում էլին:

— Գնա՛, գնա... Եստեղ գաղթականի տեղ չի... ձեր տիֆոս վոջիլներին չենք կարոտել...

Շատ տեղեր շներին բաց էլին թողնում, ահարեկում էլին խեղճերին: Մի քանի անգամ ել նրանց վոստիկանատուն տարան, անցաղիբ պահանջեցին, հայոցիցին, ծեծեցին...

Մի որ նրանք ընկան գետափի փողոցներից մեկը, վոր քաղաքի կենտրոնը միացնում եր ծայրամասի այգեստանի հետ:

Ուրջիւնում նրանց ունեցած հացը վերջացել եր: Ճանապարհածախսից մնացած մի քանի մետաղե զբրամներ էլին մնում Գրիգորի արխալուղի գրպանում: Դա նրանց վերջին հույսն եր: Գրիգորն այդ գումարով մի սպիտակ հաց գնեց: Յերեքով նստեցին գետափին, կերան, գետի ջրից խմեցին, լվացվեցին, ապա իրերը վերցրին և շարունակեցին իրենց անորոշ ճանապարհը:

0101
4074

III.

ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ

Մի տարի յեր անցել նրանց քաղաք գալու որից: Գրիգորը քաղաքի ծայրամասում այգեպան եր դարձել: Շուշանն այգու միջի ռեստորանի սենյակներն եր

կյանքի հորձանքում—Ք:

մաքրում և տիրոջ հասկերը պահում: Մանուշակն ել մորն եր ոգնում: Այս բոլոր աշխատանքի համար խազեյին Գրիշոն նրանց արածադրել եր այգու ծայրի փոքրիկ գետնափոր խրճիթը, հաճախորդների կողմից սեղանների վրա թողած հացի պատառները և տարեկան քսան ուռլի փող:

Այսպես, նրանք դարձան քաղաքի բնակիչներ և ապրում էին ռեստորանի սեղաններին մնացած փըշրունքներով:

Մայիսյան կենսաբույր որերն էյին: Քաղաքի հեռավոր ծայրամասում արդեն սկսվել եր կյանքի յեռու զեռը: Դալար բարգիներով պատած այգիների միջով ձգվող փողոցի յերկու կողմերով կողք-կողքի շարված ռեստորաններում և հյուրանոցներում ամեն որ, մինչև ուշ գիշեր, իրախճանքն ու քեֆն անպակաս եր:

Այդ ռեստորան-հյուրանոցներից մեկի տուաջ շարունակ կանգնած եր Գրիշոն, փառահեղ կեցվածքով: Նա մետաքսի արխալուզ եր հագնում, լայն անդրավարտիկ և պսպղուն յերկարավիզ կոշիկներ: Նրա արծաթի գոտուց միշտ կախված եր պարսկական գունավոր մետաքսի մեծ թաշկինակը: Թեպետ բնավորութամբ շատ գոռոզ ու մոռլլ եր, բայց ռեստորանի առաջ, հյուրերին ընդունելիս, վար յետորեն փոխում եր իր դեմքի արտահայտությունը, դառնում եր սիրալիլ, քաղցրաժպիտ: Նա անճանաչելի յեր դառնում մանավանդ այն ժամանակ, յերբ ռեստորանն ու նրա վերի հարկի սենյակները լցվում էին քեֆանող յերիտասարդներով:

Գրիշոն մեծ համբավ եր վայելում նրբաճաշակ յերիտասարդների շրջանում: Եր լարմանալի հոտառու-

թյամբ գիտեր յուրաքանչյուրի քսակի ծանրությունն ու դրա համապատասխան պատշաճավորութամբ եր ընդունում և ճանապարհ դնում ամեն մեկին: Ռեստորան այցելող արհեստավորների կամ բանվորների յերեսին անգամ չեր նայում, իսկ յեթե սրանք մի քանի շիշ գինով յերկար էյին զբաղեցնում սեղանը, իսկույն աչքերը խոժոռում եր մատուցողի վրա ու պատվերում:

— Սա, վոր սեղանը շուտ ազատեն... Վոստիկանները շուրջկալի յեն պատրաստվում...

Զինակոչիկի տարիք ունեցողներն իսկույն թողնում, հեռանում էյին, իսկ հասակավորները, վորոնք գիտեյին Գրիշոյի քաղաքականությունը, պատասխանում էյին.

— Շուրջկալ-մուրջկալը մեզ չի վերարերում... Մենք վոչ վոքից չենք վախենում... Մենք պատվավոր քաղաքացիներ ենք, մեր քրտինքով ենք ապրում... Հարկն ել ժամանակին ենք տալիս... Ի՞նչ կարող են անել մեզ վոստիկանները:

Սրանք այն կատեգորիայի քաղաքացիներն էյին, վորոնք բացի իրենց խանութից, տնից և գինեանից վսչնչով չէյին հետաքրքրվում... Պատերազմ լինել, թե խաղաղություն—սրանց համար միևնույն եր: Յեւ մեն անգամ առաջին բաժակը վերցնելիս, խմում էյին «Թագավորի թախտի, խանութի բարաբյաթի և հնազանդ ու նամուսով կնոջ կենացը»...

Մի այլ կատեգորիայի մարդիկ ել էյին գալիս Գրիշոյի ռեստորանը: Սրանք թեպետ շատ փող չունէյին, այնուամենայնիվ Գրիշոն սրանց հարգանքով ու պատվով եր ընդունում: Սրանք Գրիշոյի համար պետ-

քական եյին: Սրանք շատ անգամ եյին Գրիշոյի ռեստորանը փակվելուց փրկել: Սրանցից մեկը՝ Ֆինինսպեկտորն էր, մյուսը ղատավորը, յերրորդը՝ պրիստավը, չորրորդը՝ նրա ոգնականը, հինգերորդը՝ սանիտարական բժիշկը, և այլա մանր ու խոշոր չինովնիկներ:

Ո՛հ, քանի-քանի անգամ այս մարդիկ արձանագրություններ են կազմել այս ռեստորանում զինվորներ ծեծելու, դեռահաս աղջիկներ առևանգելու, արբած մարդկանց վրիկ կարելու և գետը ձգելու մասին... Բայց բոլոր գործերն էլ դարձյալ սրանց ձեռքով մեղավել կամ կարճվել են, վորովհետև... Գրիշոյի աղ ու հացը ավելի զորեղ և յեղել, քան իրենց կազմած արձանագրությունները... Ի՞նչպես կարելի յե մոռանալ այդպիսի խզիթին...

Սրանք էլ, առաջին բաժակը վերցնելիս, դիմում եյին Գրիշոյին, խմում նրա կենացը, նրա զորեղ աղ ու հացի, նրա՝ և իրենց բարեկամության կենացը...

Գրիշոյի ամենասիրած հաճախորդները քաղաքի վաճառականներն ու անորոշ զբաղմունքի տեր «ինտելիգենտներն» եյին: Ահա, սրանց էր, վոր Գրիշոն իր առատ ժպիտներն էր շոսյում, իր ձեռքով աթոռ առաջարկում, ամենաընտիր խմելիքներն ու ամենահամեղ ուտելիքները մատուցում, ամենագեղեցիկ կանանցով թարմացնում և բարձրացնում նրանց տրամադրությունը: Շատ հաճախ, նրանց թախանձանքով, Գրիշոն նստում էր նրանց կողքին, ժամանակ անցկացնում:

Ո՞վ կարող էր նրանց մազին կպչել կամ վիրավորել: Քաղաքի աչքի ընկնող մարդիկն էյին, ամբողջ

շուկան նրանցն էր, լողում էյին վալյուտայի ծովում...

Սրանք էլ առաջին բաժակը վերցնելիս խմում եյին «խեղճ ժողովրդի, գեղեցիկ կնոջ և պատերազմի դաշտ մեկնող զինվորների կենացը»...

Այս վերջին կատեգորիայի հաճախորդներին էր Ալեքսանդր Պետրովիչ Լազուխյանը, վորին Սաշա եյին կանչում: Չնայած 30 տարեկան հասակին, նա դեռ ավուրի յեր: Նրա հայրը՝ Պետրոս Լազուխյանը, քաղաքի հայտնի ֆիրմաներից մեկի տերն էր և խոշոր կապալներ էր վերցրել պատերազմի հենց առաջին որից: Պետրոսը վոչինչ չէր խնայում իր միակ վորդու՝ Սաշայի կլանքի ու բարեկեցության համար:

Սաշան ամեն առավոտ, տնկողնուց վեր կենալով, անմիջապես զբաղվում էր իր արտաքինով: Նախ ամիսվում էր, հետո յերեսի ու վզի մանր բշտիկներն ու խոցերն այրում հատուկ հեղուկով, այնուհետև անուշահոտ ռոմանիլիքներով թարմացնում յերեսն ու գլուխը:

Նրա առանձնասենյակի մեծ պահարանը լիքն էր տարբեր ձևի ու գույնի կոստյումներով, այնպես վոր հաճախ կանգնում էր պահարանի առաջ ու յերկար ընտրություն անում... Յերբ ինքը չէր կարողանում այդ որվա համար կոստյում ընտրել, կանչում էր մորը: Սա յել բաց էր անում Փարիզից նոր ստացած մոդային ժուռնալն ու մատը դնում մեկն ու մեկի վրա: Սաշան այդ որը լավ հագնվեց, դուրս յեկավ փողոց և աչքը հառեց կանգնած կառքերին: Կառապաններից շատերը նրան ճանաչում էյին: Նրանք նստած տեղերն ուղղվեցին, սանձերը ձեռքերն առան և աշխատեցին Սաշայի ուշադրությունը զբաղել: Նրանք սպասում էյին Սաշայի ակնարկին: Բայց Սաշան խորա-

մանկ եր: Ամեն անգամ հեռվից զիտում եր, իր արագավազ աչքերով ընտրում ամենափառահեղ և մաքուր կառքը, առանձին ուշադրութեամբ ստուգում եր ձիերըն ու սարքը: Յնթե չեր հավանում, նա յետ եր դառնում, փոտրով անցնում եր մի ալլ հրապարակ, իր ճաշակին համապատասխան կառք նստում:

Այդ որը նա հեռու գնալու առիթ չունեցավ. նրա բախտից, հենց առաջին շարքումն եր կանգնած իրեն ծանոթ կառապանը, իր զույգ կապույտ նժույգներով, վորոնք շատ անգամ Սաշային ավտոյի արագութեամբ քաղաքի մի ծայրից մյուսն են թոցրել:

Շատ չանցած, քաղաքի այգեստանն եր սլանում մի կառք, վորի մեջ թեք ընկած՝ Սաշան հիանում եր կապույտ նժույգների արագ վազքով:

Թեստորանի առաջ կանգնած Գրիշոն հեռվից տեսավ կառքը: Մի քիչ առաջ գնաց և սկսեց հետաքրքրութեամբ դիտել. «Սաշան ե», —ասաց նա մաքուրն ու իսկույն պատվիրեց սպասավորներին, վոր վերի հարկի ամենալավ սենյակում սեղան պատրաստեն:

Մի ակնթարթում կառապանն ուժգին թափով քաշեց սանձերը, քրանաթոր նժույգները թափահարեցին գլուխներն ու կանգ առան: Գրիշոն կառքից իջեցրեց Սաշային և թևանցուկ վերևի հարկն առաջնորդեց: Իրար վորպիսութեան հարցնելուց հետո Գրիշոն գործի անցավ: Նա շատ լավ եր ուսումնասիրել Սաշայի ճաշակը:

— Սաշա ջան, կախեթից գինի յեմ ստացել ինչպես փին-շամպան, մի քիչ առաջ իմ ձեռքով թուշի գառն եմ մորթել՝ ամբողջովին յուզ... Մինչև խորոված պատրաստելը՝ կարգադրեմ, վոր ցոցխալը (թարմ ձուկ) յե-

փեն... իսկ մինչ այդ, թե ուզում ես, թարթ ու ապուխտ կտրել տամ, մի քիչ պանիր, կանաչի և իմ այգու մատղախ խիարներից քաղել տամ...

— Բեր, բեր, Գրիշո ջան, ինչ վոր լավ բան ունես՝ բեր... Մի քանի լավ տղերանց ասել եմ, յերևի շուտով կգան, այսօր լավ բեֆ պետք է անենք, —ասաց Սաշան և թեք ընկավ սենյակի մի անկյունում դրված մահճակալի վրա:

IV.

Կ Ո Շ Մ Ա Ր

Այդու արևմտյան կողմում բազմած բարձր սարի կատարից շողշողում եյին արևի վերջին ճառագայթները: Թեթև զեփյուռից շարժվում եյին բարդինների տերևները, վորոնք հանդարտ ու մեղմ որոր եյին շըշնջում այգում քնած Գրիգորին:

— Զժւ-Ղժւ-Ղժւ...

Շուշանը մի բուռ կուտ շաղ տալով, կանչեց քուշուշ անող հավերին: Հավերը հավաքվեցին հավաքնի առաջ: Նրանք կտցահարում եյին միմյանց, յուրաքանչյուրն աշխատում եր մյուսներից շուտ հասնել, ուտել կուտը: Մի փոքրիկ ճուտ կանգնել եր հեռու և անհամարձակ նայում եր նրանց, վախենում եր, չեր մոտենում:

Մանուշակը նկատեց նրան, ձեռքի շարժումով առաջ քշեց և կարեկցարար դիմեց մորը.

— Մայրիկ, ես ճուտի առաջն ել կուտ ածա, խեղճը վախենում է, չի մոտենում... մեղք ե...

Շուշանը կուտ գցեց ճուտի առաջ: Յերբ ճուտը

փորձեց կտուցը մոտեցնել կուտին, հավերից մեկը վրա վազեց, կտուցով խփեց նրա գլխին: Ճուտը ծվծվալով գնտին գլորվեց: Մանուշակը զայրացած, վտառով խփեց հավին ու քշեց մի կողմ:

— Տես, տես, մայրիկ, ես անտերն ինչ արեց խեղճ ճուտիկին... Ճոտիկ ջան, ճոտիկ ջան, արի, արի, կեր...

Օտակայն ճուտը վախեցած ավելի հեռու փախավ:

Մանուշակի պայծառ դեմքը մռայլվեց, իսկ նրա սև աչքերի մեջ արտասուքի մանր կաթիլներ յերևացին: Նա փորձեց սև հավին բռնել, ծեծել, բայց Շուշանը չթողեց:

— Բա վոր ուժեղ ե, մեծ ե, ես խեղճ ճուտին պետք ե ծեծի, սովամահ անի... Թող մի եդ անիրավին մի լավ պատժեմ,—բողոքեց Մանուշակը:

— Ի՞նչ անենք, բալա ջան, աշխարհքն՝ ուժեղներինն ա... մարդիկ ել, անասուններն ել, թռչուններն ել եդպես են... Աշխարհքի որենքն ա, ով ուժեղ ան, նա կուշտ ա,—բացատրեց Շուշանը:

Հավերն արդեն հավաքնուհան էյին: Շուշանը խրճիթի դռանը նստած թեկ եր մանուկ, իսկ Մանուշակը այգու ցանկապատին հենված, իր սև աչքերը հառել եր հավաքնին ու մտքում կրկնում եր.

«Ուժեղները կուշտ են, թուլերը սոված... Այո, ճիշտ ե ասում մայրիկը, մարդիկ ել եդպես են»...

Այդ բուպեյին Մանուշակի ականջն ընկավ Գրիշոյի ձայնը: Ըստ յերևույթին Գրիգորին եր արթնացնում: Քիչ հետո Գրիգորը դանակը ձեռքին, թփերից վարդեր ու ծաղիկներ եր կտրատում: Մանուշակի համար

դժվար չեր հասկանալ, վոր Գրիշոն հյուրերի համար ծաղկեփունջ եր պատվիրել Գրիգորին:

Այգու աջ և ձախ կողմերում, ծառերի սավերների տակ փոված վարունգի, բադրիջանի, պամիդորի, լոբու, սոխի և այլ բանջարեղենի մարգերը ծածկվել էյին մախմուր կանաչով, իսկ մարգերի արանքներում ճյուղակալած թփերը զարդարվել էյին գուլնազույն ծաղիկներով ու մայիսյան վարդերով, վորոնք անուշ բուրմունք էյին տարածել իրենց շուրջը: Գրիգորի ձեռքի հողատարությունը յերևում եր փոքրիկ այգում:

Ռեստորանի բոլոր սեղանները զրավված էյին: Այգում յերաժիշտների նվագի հետ միասին լսվում էյին հարբած մարդկանց անճոռնի ու անկապ բացականչությունները: Ռեստորանի վերի հարկի սենյակներից մեկում, ճոխ սեղանի շուրջը նստած հյուրերն արդեն թեժ քեֆի մեջ էյին: Դուղուկի արևելյան շոյող մեղեղները գերել էյին նրանց: Նրանցից մեկը, աչքերը յերաժիշտների շրթունքներին հառած, մտքով անզափոխվել եր իր տարփածույի գերիկը, մյուսն իր հարևանի վիզը գրկած հիացմունքի թեթև ժպտաներ եր շռայլում, յերբորզը ձխախտալի թանձր ծուխը բերանից բաց թողնելով, թղթազրամներ եր թափում նվագողների առաջ...

Դրանցից մեկը, Սաշան, գլխի թեթև պտույտ ըզգաց: Ծխախտալի թանձր ծխից և զինուկ հոտից նեխված ողն ազդել եր նրա գինովցած ուղեղին ու սրտին: Նա դուրս յեկավ պատշգամբ: Ազահաբար շնչեց այգու կենսաբույր ողը: Ցած նայեց: Նրա աչքերը տընկվեցին ծաղկեփունջ կապող Գրիգորի վրա: Նա տա-

տանվելով սանդուխտներից ցած իջավ: Կանգնեց այգու կենտրոնում: Ճուցամատով Գրիգորին նշան արեց իրեն մոտենալ:

— Ախման, գլխի չես ընկնում, վոր կանչում եմ:

— Հրամայի, քե մատաղ, — պատասխանեց Գրիգորը:

— Եդ ծաղկեփունջն ում համար ես պատրաստում:

— Չգիտեմ, քե մատաղ, խաղեյինն ե հրամայել:

Մաշան Գրիգորի ձեռքից վերցրեց ծաղիկները, հոտ քաշեց, գլուխը շարժեց, դժկամորեն դեմքը ծռմռեց:

— Խաղեյինն ասաց, վոր ես հիմար ու անհոտ ծաղիկներից ծաղկեփունջ կապես...

Յեվ նա իր մանրիկ աչքերը վուրեց, ատամներն իրար սեղմեց, սկսեց ծաղիկները արորել իր բարակ մատներով: Ծաղիկների թերթիկները ձյունի խոշոր փաթիլների նման ծածկեցին Մաշայի և Գրիգորի միջև յեղած փոքրիկ տարածությունը: Մաշան իր մատին ծակոց զգաց: Վարդի փուշը խրվել էր նրա մատը, վորից արյան մի փոքրիկ գնդիկ էր դուրս պլլրծել: Մաշան դուշնը զցեց, յետ-յետ քաշվեց, դեմքը մուսյլեց, խեթ-խեթ նայեց և այնպես ապտակեց Գրիգորին, վոր վերջինս որորվեց:

Մաշան քրքջաց և հեգնորեն վրա բերեց.

— Տո, տնաքանդ, չէս ամաչում, եդ բոյին մարդը մի խփելով կորորվի...

Գրիգորի յերեսը խարույկի նման վառվեց: Նրա աչքերը պղտորվեցին: Նա բան չէր տեսնում: Նրա սիրան այնպիսի արագությամբ էր խփում, ասես ուղում էր դուրս թռչել ընից, կոկորդը սեղմվում էր, շունչը կտրվում: Նա մեկ ուղեց հարձակվել, իր կողմ

ձեռքերով խեղդել, վոչնչացնել Մաշային... Բայց խկույն սթափվեց, պահեց իրեն, հիշեց Գրիշոյի նախազգուշացումը, թե՛ յեթե հյուրերի հետ կողիտ վարվես կամ նեղացնես, դուրս կանեմ... Մի ականթարթում հիշեց իրենց այգու առջևից ամեն ոք, վուստիկանների հսկողության տակ, ձեռքերն ու վուսքերը շղթայակապ բանտ տարվող «հանցավորներին»... Ապա Շուշանին ու Մանուշակին պատկերացրեց փողոցներում, անտեր ու սոված թափառելիս...

Այդու խորքում, գետնափոր խրճիթի առաջ կանգնած, լեղապատառ Շուշանը ձեռքի շարժումով հասկացնում էր Գրիգորին, վոր հեռանա անձանոթից: Իսկ ցանկապատի տակ նստած Մանուշակը, վոր մտածում էր «ուժեղի և թույլի» մասին, հանկարծակի յեկած, ճչալով դեպի հայրը վազեց ու պինդ գրկեց նրան:

Մանուշակի ճիչը սթափեցրեց Գրիգորին: Նա արտասուքն աչքերին, շոյելով Մանուշակի գլուխը, դեպի խրճիթ ուղղեց իր թուլացած վուսքերը:

— Վոչինչ չկա, Մանուշ ջան, ինչի՞ յես վախենում, — արտասուքից խեղդվող ձայնով ասաց Գրիգորը, — եմ ջանելն ուղեց հետս հանաք անել...

Մաշան իր կտուրի աչքերով նենգորեն նայեց Մանուշակին, վախաշորեն ժպտաց և նորից դեպի պատշգամբ դիմեց:

Գրիշոն մեկ ուստորանումն էր, մեկ վերի հարկի սենյակում: Նա աչքերը չորս արած, հսկում էր, վոր հյուրերը դժգոհ չմնան: Սրան-նրան վոգեորում, քաղցր խոսքեր էր շոայլում, առաջարկած բաժակը չեր մերժում... Սպասավորների ականջին փափուժ էր, վոր հաշիվ ներկայացնելու ժամանակ վոչինչ աչքա-

թող չանեն: Իսկ յեթե հյուրերից վորևե մեկը ծախսի հաշիվն եր պահանջում, Գրիշոն բարձր ձայնով ասում եր սպասավորին.

— Տանավարի հաշվիր, դրանք մեր տղաներն են, ավելի չվերցնես...

Սրանով Գրիշոն հասկացնում եր սպասավորին, թե՛ «վորքան կարող ես ավելի հաշվիր, դրանց քսակը հաստ ե»... Յեվ վաճ են սպասավորին, վոր չեր ըմբռնի Գրիշոյի ակնարկը:

Կես գիշերն անցել եր վաղուց: Ռեստորանում բացի Գրիշոյից մարդ չկար: Այգում խոր լուսթյունն եր տիրում: Գրիշոն այդ գիշերվա յեկամուտը հաշվեց, փողերը խնամքով դասավորեց և դրեց դարակում: Ապա նա աչք ածեց բոլոր անկյունները, դուրս յեկավ այգի, ուր խավարի մեջ վոչինչ չտեսավ: Այնուհետև բարձրացավ վեր: Բաց արեց սենյակի դուռը: Այստեղ միայն Սաշան եր մահճակալի վրա թեք ընկած, աչքերը կիսաբաց: Նա դեմքը ծամածռելով, անկապ ու անհասկանալի յեղանակներ եր մտնում:

— Դու դեռ չե՞ս քնել, — դարմացած հարցրեց Գրիշոն:

— Յես ու դու նորից քեֆ պետք ե անենք և մինչև վոր իմ ասածը չկատարես, ետեղից վոտքս դուրս չեմ դնի,— ասաց Սաշան և բարձին հենվելով, փորձեց բարձրանալ տեղից, ուղեց կանգնել, բայց վոտքերը ծավվեցին, նորից ընկավ մահճակալի վրա, ապա նորից վոտքի կանգնեց և աթոռներին հենվելով, մոտեցավ սեղանին, բոռնցքով զարկեց ու բացականչեց.

— Խմենք...

— Աչքիս վրա,— համաձայնեց Գրիշոն:

Սաշան բաժակը բերանը տանելիս պինու կեսը թափում եր: Նա չեր կարողանում ազատ կուլ տալ հեղուկը, նրա աչքերը ծամովում և կոկորդի յերակները ձգվում եյին. նրա ստամոքսում այլևս տեղ չկար, բայց ձգնում եր այդ բաժակն ել տեղավորել...

Սաշան գրպանից հանեց քսակը, դուրս բերեց այնտեղից մի քանի կապոց թղթադրամ և թափեց Գրիշոյի առաջ:

Գրիշոյի խոժոռ դեմքին փայլեց ծիծաղը: Նա իսկույն դրամները գրպանը դրեց, մետաքսե թաշկինակով բերանն ու բեղերը սրբեց և խոստացավ մինչև լուսաբաց ամեն ինչ կատարել...

— Սաղոյ, Գրիշո ջան, սաղոյ...

Սաշան ուրախ-ուրախ, քրքջալով տեղից վեր թընավ: Նա կընկներ հատակին, յեթե Գրիշոն իսկույն ոգնության չհասներ, թևից չբռներ և մահճակալին չըմոտեցներ:

Սաշան մեջքի վրա ընկավ մահճակալին:

Քիչ հետո նա խուսիում եր՝ մագերը խճճված, փողկապը ծոված, շապիկը գինու կաթիլներով ներկված: Ծոված շրթունքների արանքից ծնոտի վրայով ծորում եր բերանի լորձունքն ու թրջում սպիտակ բարձը:

Այգու խորքի գեանափոր խրճիթում մղձավանջը հանգիստ չեր տալիս Գրիգորին: Նրա աչքերից չեր հեռանում Սաշան իր դեի քրքիջով: Գրիգորն իր գզգզված վերմակի տակ կծկված, շղաձգություններ եր անում ու ինքն իրեն մտմտում. «Ինչո՞ւ մի ապտակ ել յես չտվի, ինչո՞ւ եդ դյադային գետնովը չտվի, վոր

իմանար, թե իր դեմը մարդ ա կանգնած, ինչո՞ւ խեղդամահ չարի...։

Նրա մարմինը մերթ տաքանում, մերթ սառչում էր։ Արտասուքը խեղդում էր նրա կոկորդը, նա հեկեկում էր յերեխայի նման...։

Ախ, վորքան էր փափագում Գրիգորն այդ բոպեյին իմանալ այն փողկապավորի ուր լինելը. կգնար, նրա դռան մոտ կսպասեր, հենց վոր դուրս գար, կըբռներ նրա ձեռք ու վոտքից, կը արձրացներ ողի մեջ և իր ամբողջ ուժով այնպես կզարկեր գեանին, վոր նրա վոսկորների հետ միասին քարերն անգամ կփըշրվեյին...։

Յեթե այդ բոպեյին նրա վերմակը յետ քաշեյին, ափռահա Գրիգորի տեղ մի այլանդակ գանգաված կըգտնեյին։ Ծնկները մինչև ծնոտը հասցրած, յերկու ձեռքով վերմակի արանքներից թափվող բուրդը սեղմած, յետ քաշված շրթունքների արանքից ատամները դուրս ցցած, չսափրված յերեսի մազերն արցունքի անձրևով թրջած, աչքերն արյունակալած...։

Նրանից վոչ հեռու, թախտի մի ծայրին քնած Մանուշակը շարունակ գառանցում էր. «ձուտիկը, մայրիկ, ձուտիկը... մեղք ե, սոված ե... ուժեղները... թուլյերը... տո՛, անտեր, մի կտցահարի»... — Նա անհանդիստ շարժումներ էր անում և աջ թևով սրբում մարմարե ձակատը, վորի վրա քրտինքի մարգարտե հուլունքներ էյին կիտվում։

Միայն Շուշանն էր քնած անգորր ու անվրդով։

Ծեղը նոր էր բացվում։ Գրիգորը վոտքի վրա՝ յեր։ Նրա աչքերն ուտել էյին անքնությունից, ամբողջ մարմինը թուլացել, սիրտը, կարձեռ, կանգ էր առել,

կրճքի տակ դատարկություն էր զգում, խսկ շնչափողը բռնվել, ողը մեծ դժվարությամբ էր անցնում նրա միջից։

Գրիգորը բանջարանոցն էր ջրում։ Ծուռանք հավաքնի դուռը բացել, կուտ էր տալիս հավերին։ Իսկ Մանուշակը, թողնած վարդի նման, տխուր ու հոգնած, նստել էր խրճիթի առաջ և իր փայլուն աչքերով յերեկվա ձուտիկին էր վորոնում։ Սակայն այս անգամ ձուտիկը չերևաց։ Նա կուչ էր յեկել հավաքնի մի անկյունում, դողում էր, գլուխը կախել, կտուցը բաց ու խուփ էր անում։

Մանուշակի վորոնող աչքերն ընկան հեռվից յեկող Գրիշոյի վրա։

Գրիշոն իր բանջարանոցի յուրաքանչյուր մարզն ու թուփը ստուգեց, շվշվացնելով մոտեցավ Գրիգորին, աչքերը շեշտակի հառեց նրան։ Վերջինս չեր նայում Գրիշոյին. նա գլուխը կախ, լուռ, դույլով ջուր էր վերցնում առվից, վոր մարդերը ջրի։

— Յես քեզ չեմ ասել, — բղավեց Գրիշոն, — վոր հյուրերի հետ կուպիտ չպետք է վարվել... Գրիշը մեկին նեղացրել ես, ես ել ենպես մարդու, վոր ամբողջ քաղաքի աչքն ե...։

Գրիգորը մնաց տեղում քարացած։ Մաշայի տված ապտակը դեռ վառում էր նրա յերեսը։ Նա անհամարձակ նայեց տիրոջը, գլուխը կամաց շարժեց և հաղիվ լսելի ձայնով ասաց.

— Ասում ես, վոր մեղավորը յես եմ... ձիշտ ես ասում, յես մեղավոր եմ, — ապա ատամները կրճտելով, շարունակեց, — յես նրա գլուխը տեղն ու տեղը պիտք է

վրէյի, վոր դրուստ մարդ լինեյի... Համա, դե... Ինչ անեմ... ձկան նման բերանս լիքն ա...

— Ինչե՞ր ես դուրս տալիս, — բարկացած բացականչեց Գրիշոն, — գիտե՞ս, թե ինչ մարդու մասին ես խոսում... Սկի նրա՛ վոտի կեղտին չարժես... Յեթե այդ հիմար բնավորութիւնդ չթողնես, իսկույն հաշիվդ կմաքրեմ...

Կարծես Գրիգորի բերանը բամբակ խցկեցին, եւ խոսել չկարողացավ: Նա ապուշ կտրած կանգնել եր Գրիշոյի առաջ աղերսող հայացքով, կարծես ներումն եր խնդրում հանցավորի նման:

— Ես մարգերը թո՛ղ, հետո կջրես, գնա դեռ փողոցի կողմից սեստորանի առաջը ջրի, վոր թողը ներս չգա, — հրամայեց Գրիշոն:

Թեպետ քամի չեր, թող եւ չկար, սակայն Գրիգորը լուռ, առանց խոսք ասելու, կատարեց տիրոջ հրամանը:

Գրիշոն ձեռքի շարժումով կանչեց Մանուշակին: Մա անհամարձակ քայլերով մոտեցավ և սպասեց տիրոջ հրամանին:

Մի տարվա ընթացքում Մանուշակը շատ եր փոխվել, բո՛ւ քչել: Նրա յերեսից չբացել էյին արևի այրվածքները, այտերը փայլում էյին նոր բացվող վարդի նման, կամար հոնքերի տակից սևորակ աչքերը շողողում էյին ծագող արևի ճառագայթներին նման: Նրա հստակ ձակատը, բարակ շրթունքները, հեզ հայացքը գրավում էյին նայողին: Նրա թավշյա գանգուր մազերի գույզ ծամերն իջել էյին մինչև կուրծքը:

Այդ ժամանակ Շուշանը չեր յերևում այգում: Հավերին կերակրել, մտել եր խրճիթը:

Գրիշոն աչքերով իր չորս կողմը խուղարկեց և կամացուկ շնջաց:

— Շուտով գնա, վերի մեծ սենյակը մաքրի և կարգի բեր:

Առաջին անգամը չեր, վոր Գրիշոն Մանուշակին այդպիսի պատվեր եր տալիս... Գրիշերները հյուրերով զբաղված սենյակները Մանուշն ու Շուշանն էյին մաքրում լուսաբացին, յերբ հյուրերը հեռանում էյին: Չե՛ վոր պայմանն այդպես եր, վորի համար Գրիշոն վողորմածաբար նրանց եր տրամադրել սեղանների վերա հյուրերի թողած հացի ու մթերքի մնացորդները... Իսկ դրանք, Գրիշոյի ասելով, «փող արժեն, մի քանի խոզ կարելի յե կերակրել դրանցով»...

Իրնով ներկված հացի կտորներ, ծամծմված մսի ու ձկան պատառներ, վարունգի կճեպներ, պանրի փշրանքներ էյին հավաքում սենյակներից Շուշանն ու Մանուշակը, վորոնց մեծ մասը տալիս էյին Գրիշոյի հավերին...

Մանուշակը թեքվեց դեպի խրճիթը, Գրիշոն բռնեց նրա թևից.

— Ո՞ւր ես գնում:

— Մայրիկիս վերցնեմ, միասին հավաքենք:

— Հարկավոր չե, միայն մի սենյակ ե, մաքրել ե պետք... Ահագին աղջիկ ես, չե՞ս կարող մենակ անել, վոր մեկ ել ե՛ն խեղճ պառավին ես նեղութիւն տալիս...

Գրիշոյի այս նախատինքից Մանուշակն ամաչեց և լուռ դեպի պատշգամբ ուղղվեց: Գրիշոն սանդուղքների տակ կանգնած, մտահոգ, անշարժ աչքերով նայում եր դեպի վեր:

Կյանքի հորձանքում—3.

Կիսաբաց դռնից ներս մտնելիս Մանուշակի մարմնով մի անսովոր սարսուռ անցավ: Սենյակի դուռը փակվեց նրա յետևից: Իր առաջ կանգնած ծոված փողկապով տղամարդու այլանդակ դեմքից լեղապատառ՝ Մանուշակը փորձեց ճշայ, բայց Սաշայի ձեռքը փակեց նրա բերանը... ավիլն ընկավ Մանուշակի ձեռքից, նրան թվաց, թե առաստաղը տարուբերվում է... չորս կողմը խավարեց

Արևը վողոցել էր պատշգամբի հատակը: Սաշան կայծակի արագությամբ սանդուղքներից իջավ, վազեց դեպի փողոց և նստեց առաջին պատահած կառքը:

Գրիշոն բարձրացավ վերև: Զգուշությամբ բացարեց դուռը: Մանուշակը մահճակալի վրա նստած, փետում էր իր զանգուր մագերը և յեղունգներով ճանկոտում յերեսը: Նրա ձիթապտուղ աչքերը խամրել, արցունքով լցվել էյին. նա հեկեկում էր խելագարի նման:

Գրիշոն խոժոռեց դեմքը և այնպես գոռաց, վոր Մանուշակը հանկարծակիի յեկավ: Սարսափահար վերցատկեց, կանգնեց, վիզը ծռեց, աչքերը սրբեց դողդոջուն ձեռքերով,

— Ի՞նչ ես հիմար յերեխայի նման լալիս... Ի՞նչ մեծ բան պատահեց... Զայնդ կտրիր... գնա, յերեսդ լվա, կարգի բեր քեզ... վոչ վոքի բան չսասես, թե չես կտոր-կտոր կանեմ... Անամոթ:

Գրիշոյի այս սպառնալիքն ավելի սարսափեցրեց Մանուշակին: Նա ամբողջ մարմնով դողում էր և հեծկըլտում...

Այդ որվանից կոշմարը տիրեց խրճիթին:

ՍԱՌԱԾ ԴԻԱԿԻ ԱՌԱԶ

Մանուշակն այլևս չէր խաղում ծաղիկների ու թիֆեռների հետ: Նա շարունակ լուռ էր ու տխուր: Ծուսափում էր մարդկանցից, աշխատում էր չերևալ այդու: Յերբ դուրս էր նայում խրճիթի նեղ ու ցածրիկ դռնից և աչքն ընկնում էր յերկհարկանի շենքին, նրա մարմնով սարսուռ էր անցնում, նա սարսափով յիտ-յիտ էր քաշվում դեպի խրճիթի խորքը, կձկվում էր մի անկյունում և յերկար հեկեկում:

Գիշերները Մանուշը հանգիստ չէր քնում, շարունակ յերազում հրեշ էր տեսնում: Հրեշը քրքշում, այլանդակ ծածածություններ էր անում, ապա հարձակվում էր Մանուշակի վրա, խեղդում, արորում էր նրան: Մանուշակը սարսափով փորձում էր ազատվել նրա ձեռքից, ճվում, ծկլտում էր, ապա ուժասպաս գլորվում էր անդունդը... Նա զարթնում էր լեղապատառ, նայում էր իր շուրջը, խավարում բան չէր տեսնում: Ապա կձկվում էր մոր գրկում, գլուխը թաղում նրա ցամաքած ստինքների արանքում և արտասուքով փրշում նրա չորացած կուրծքը:

Գրիգորը կամաց-կամաց մաշվում էր: Նրա չոր կրծքի տակ սիրտը հեռոհեռո ուռչում էր, շնչափողը բռնվում:

Մտքերը պաշարել էյին. նրան և հանգիստ չէյին տալիս: Նա հաճախ նստում էր այգու ցանկապատի տակ, հառաչում և ինքն իր գլխին խփելով ասում, «Ե՛լ ինչաց՞ա յեմ... հարամ չի՞ ես փափախն իմ գրկ»:

խին... Յա յես, յա են մժեղը, վոնց ուղում են, տրո-
րում են»...

Մակայն յերկար չտեսցին նրա տրտունջները:

Աշնան տերեւթափը սկսվել էր: Յուրտն աննկա-
տելի կերպով թափանցում էր մարդկանց վոսկորների
մեջ: Անձրեախառն քամիներն այլևս անհրապույր էին
դարձրել Գրիշոյի ռեստորանն ու այգին: Յերբեմն
խրախճանքի ու քեֆի լավ անկյուններից մեկը հա-
մարվող յերկհարկանի շենքը ամայի յեր դարձել: Մի-
այն Գրիշոն էր հոնքերը կիտած ներս ու դուրս ա-
նում:

Այդ որերին Գրիգորն անկողնուց բարձրանալ չը-
կարողացավ:

— Մաթլճամ ա,— վորոշեց Շուշանը:

Ամբողջ գիշեր նա տաք ջրով տրորում էր Գրիգորի
այրվող մարմինը: Մանուշակը լուռ մղկտում էր ու
չալիս:

— Բան չկա,— հանգստացնում էր Շուշանը, — ես
գիշեր կքրանի, կլավանա...

Անցան որեր:

Գրիգորը տաքության մեջ զառանցում էր: Իսկ Մա-
նուշակն ու Շուշանը նայում էին նրան ու մղկտում:

Լուսադեմին քամին վոռնում էր դուրսը: Քաղաքը
քաղցր քնի մեջ էր: Շուշանն ու Մանուշակը Գրիգորի
սառած գիակի մոտ նստած, ազեկուուր լալիս էին:

VI.

ԲՈՐՍՍՅԻ ՊԱՏՈՒՇԱՆԻ ՏԱԿ

Տարիներն իրար յեակից յեկան ու անցան: Կյան-
քըն այդ քաղաքում մի քանի անգամ փոխվեց: Մի

քանի իշխանություններ յեկան, թալանի ու ափերի
մասանցին բնակիչներին: Բաղմաթիվ յերիտասարդ-
ներ փախան, պատսպարվեցին սարերում ու ձորերում,
շատերը հուսալքվեցին ու շատերն էլ կոտորվեցին:

Յերբ քաղաքն անցավ բոլշևիկների ձեռքը, շատ
վաճառականներ ու պաշտոնյաներ, Շուշանին ու Մա-
նուշակին ծանոթ աղաներ այլևս չերևացին: Պատմում
էին, թե վոմանք տներից դուրս չեն գալիս, վոմանք
թաղնվել են գյուղերում, վոմանք փախել են և այլն:

Նույնը պատմում էին Գրիշոյի մասին:

Մանուշակի ու Շուշանի համար, այնուամենայնիվ,
անհասկանալի յեր, թե ինչու յեն հարուստները փա-
խել... «Թագավորը կոպում է մի ուրիշ թագավորի հետ,
ուրիշ հավատի խալխի հետ, նրանք ուզում են մեր
թագավորի հողերը զավթել, մեր խալխին կոտորել...
Մեր թագավորն ու մեր խալխն էլ ուզում են նրանց
հողերը զավթել, նրանց կոտորել... Որենք է, հպա-
տակները պարտավոր են գնալ կովելու թագավորի
գահի ու հավատի պաշտպանության համար»... Այս-
պես էին հասկացրել Շուշանին՝ Գրիշոյի այգուց վոչ
հեռու գտնվող չորս հարկանի տանտիրոջ կինը, վորի
չվացքն էր անում նա, և նույն տանը բնակվող իրա-
վարանը, վորին «վեքիլ» էին անվանում:

Բոլորովին անհասկանալի յեր Շուշանի համար, թե
ինչու միևնույն «Թագավորի հող ու ջրում» ապրող
մարդիկ կոպում են միմյանց դեմ, ինչ՞ու գահընկեց ա-
րին թագավորին... Մի՞թե կարելի յե առանց թագա-
վորի յերկիր կառավարել... Հոտն առանց հովվի գայ-
լերի բաժին կգառնա, — մտածում էր նա, — ասածու
բարկությունն ա, մարդիկ իրար միս են ուտում, ես
աշխարհքը նեղ ա թվում նրանց...

Մանուշակը շմել էր: Դեղքերն այնքան արագ եյին հաջորդում իրար, վոր նա չեր կարողանում խորանալ, հասկանալ շարժման եյությունը: Իսկ նա շատ եր ուզում հասկանալ, ջոկել լավը վատից: Յերբ այգու պատին վորևե նոր թուղթ եյին փակցնում, նրա սիրտը կտոր-կտոր եր լինում, տանջվում եր, թե ինչու ինքը կարգալ չզրիտե... Նա ամաչում եր վորևե մեկին հարցնել, թե ինչ ե գրված այնտեղ: Գնում, կանգնում եր նոր փակցված թղթի շուրջը հավաքված մարդկանց մոտ, ականջները սրած լսում եր սրա-նրա կարգացածը, կամ անձանոթ մարդկանց ակնարկներից ե հարց ու պատասխանից մոտավորապես իմանում եր թղթի բովանդակությունը, ե խսկույն վազում եր խրճիթ ու պատմում մորը:

— Մայրիկ, ասում են, վոր բոլշիկները մյուսների պես չեն, սրանք մեզ պես խեղճ մարդիկ են, մեզ ոգնելու յեն յեկել... Ասում են, վոր գեռ քաղաքը պետք ե մաքրեն բուրժուականից, հետո շենացնեն, խեղճերին գործ տան, բուլբու ել հավասար ապրենք...

— Դե վոր իրենք ել մեզ պես քյասիր են, ել ինչով են ոգնելու մեզ... Վոր հարուստներ չլինեն, մեզ պես խեղճերին ո՞վ ա գործ տալու... Բան չեմ հասկանում, այ վորդի:

Կյանքի դառն փորձերը Շուշանին այնքան եյին հիասթափեցրել, վոր Մանուշակը վոչ մի բանով չեր կարողանում փոխել նրա տրամադրությունը. նրա անգոր փորձերը, կիսատ-պատ հավաստիացումները Շուշանի ուժեղ դիմադրությանն եյին հանդիպում:

Հետզհետե վատթարանում եր նրանց զրությունը:

ե սուր կարիքը որ-որի վրա ավելի զգալի յեր դառնում նրանց համար:

Յերք քաղցը չոքեց նրանց խրճիթի առաջ, Մանուշակն ու Շուշանը դիմեցին իրենց հին ծանոթ տանտիրուհիների ոգնության, վորոնց լվացքն եյին անում մի ժամանակ, սակայն բոլորն ել մերժեցին: Սըրանցից մեկը հենց բակից յետ դարձրեց, ասելով.

— Ենքան արիք, վոր մեզ ել ձեր որին հասցրիք... Գնացեք, բոլշիկները ձրի ճաշ ու հագուստ են բաժանում:

Մի ուրիշը նույնիսկ ծաղրեց, թե՛

— Իշխանությունը ձերն ե, մեղնից եք գործ խնդրում: Դնացեք ռեվիտ, նրանք ձեզ մեր գլխին կոմիսար կնշանակեն...

* * *

Քաղաքը ծածկված եր ձյան հաստ սավանով: Բնակիչներից շատերը դեռ հորանջում եյին տաք անկողիններում: Շատերն առավոտ կանուխ ձյունը տրորելով շտապում եյին շուկա ուտելիք ճարելու, շատերն ել կես գիշերից հերթի եյին կանգնել աշխատանքի բորսայի առաջ: Յուրտը նեղում եր սրանց: Շատերը վտոքերը խփում եյին գետնին, վաղք եյին կատարում տեղում, վոմանք ել ձեռքերը բերանի գոլորշիով տաքացնում ու վազվզում հերթի մի ծայրից մյուսը: Սպասում եյին բորսայի փոքրիկ պատուհանի բացվելուն:

— Ի՞նչ կա այստեղ, ի՞նչ են ծախելու, — հարցրեց մի քաղաքացի:

— Յերևի մի բան կլինի ելի, — պատասխանեց հերթի կանգնածներից մեկը:

— Իսկ յեթե չգիտեք, ինչո՞ւ յեք կանգնել...:

— Իսկ յեթե վոչինչ չլինի, չի՞ք ավստա ձեր կորցրած ժամանակը:

— Միևնույն է, ուրիշ գործ չունենք, Խորհրդային իշխանությունը մեզ նմաններին գործի չի ընդունում...

— Իհարկե, — նկատեց հերթի կանգնած մի կին, — գրանք բացի սպեկուլյացիայից ուրիշ գործ չունեն... Այստեղից անգործության վկայական ձեռք կբերին, շուկայում ազատ առևտուր կանեն...

— Այդ ձեր գործը չէ, քաղաքացուհի, — նեղացած պատասխանեց նորեկը, — յեթե դուք պատվական կին լինեյի՞ք՝ առավոտ վաղ ձեր տունն ու տեղը թողած, այստեղ, տղամարդկանց արանքում չեյիք կանգնի...

— Անամոթ, — լավեց յետին շարքերից:

— Ո՞վ է այդ սպեկուլյանտը, դուրս վոնդեցի՞ք շարքից... Ինչո՞ւ յե վերավորում այս կնոջը...

Հերթի կանգնածների մեջ իրարանցում առաջ յեկավ, ազմուկ-ազաղակ բարձրացավ: Հերթը խառնվեց: Մի քիչ հետո ամեն մեկը փնտռում էր իր տեղը:

— Յես միբուքով տղամարդու յեսան եյի կանգնած...

— Յես գամբյուղը ձեռքին կնոջ մոտ եյի կանգնած...

— Յես այստեղ եյի, դուք խլում եք իմ տեղը...

— Յես այստեղ եյի, հարցրեք այս պատվական մարդուն...

Առաջացած վայնասունը հերթից դուրս էր վանել

Մանուշակին: Նա այս ու այն կողմն էր վազում, վորոնում էր իր առաջ կանգնած անազեստ կնոջը... Հերթը քանի գնում, յերկարում էր. «Մի՞թե այսքան անգործներ կան քաղաքում», — մտքում ասաց Մանուշակն ու նորից տեղ բռնեց անող հերթաշարքում:

Վերջապես, բացվեց բորսայի պատուհանի փեղկը: Նորից իրարանցում, աղաղակ, սուլոց, բղկթոց: Մանուշակն ականջները ձեռքերով ծածկած, չհասկացավ իրարանցման պատճառը:

Փոքրիկ պատուհանի յետև նստած յերկու աշխատակիցները հերթի կանգնածներից վկայականներ վերցնելով, գրանցում էին և ինչ-վոր անդորրագրեր տալիս. — «Մի ամսից հետո համեցեք», — լավում էր ներսից...

Որը կիսվել էր արդեն, մոտենում էր Մանուշակի հերթը: Նրա սիրտն ուժգնորեն բարախում էր, համբերությունը հատած, վիզը յերկարած, իրենից առաջ կանգնած կնոջ ուսերի վրայից նայում էր պատուհանից ներս:

Վերջապես, Մանուշակը զողացող ձեռքերով հանեց գրպանից խնամքով ծալած մի ինչ-վոր թուղթ և անվստահ մեկնեց գրագրին:

— Այս թուղթը մեզ հարկավոր չէ, — լավեց ներսից, — սա ինչ-վոր Գրիգորի մանվան վկայական է... Մեղ հարկավոր է քո նախկին աշխատանքի տեղեկանքը... Վերտեղ ես աշխատել, քանի տարի, վեր պրոֆմիության անդամ ես...

— Յես վորը եմ, Գրիգորն իմ հայրն էր...

— Այն, բայց դա բավական չէ, յես արդեն ասա-

ցի ամեն ինչ, — նորից լավեց պատուհանից: — Հետե-
վյալը:

Մանուշակը չէր ուզում պատուհանի մոտից հեռու-
նալ, նա ուզում էր տեսլ, վոր ինքն ու իր ծնողներն
աշխատել են Գրիշոյի մոտ, վոր Գրիշոն փախել է...
Բայց յետևի շարքից լավող բողոքներն ու արտունջ-
ներն անարեկեցին նրան:

— Իդուր տեղը մի զբաղեցնի մարդկանց, ասում
են չե՛ ուրեմն վերջացավ... Թող մյուսները մոտենան...
Հրեցեք նրան... Մոտեցիր, ընկեր, հերթը քոնն է...

Մանուշակի թեկը թուլացան, թուքը ցամաքեց:
Նրա այտերը ձմտան այդ ցուրտ պահին այրվում էին,
նա թուղթը ծախեց, դրեց գրուպանն ու մաամուրը դուրս
յեկավ բորսայի ընդարձակ բակից:

Գազաքի նեղ ու յերկար փողոցներով անցնելիս,
Մանուշակը մերթ սայթաքում, մերթ ծնկաչոք ընկ-
նում էր ձյան մեջ: Նա իր շուրջը փռված ձյունից բա-
ցի ուրիշ բան չէր տեսնում: Անցնող մարդիկ նրան
ստվերներ էին թվում: Մութն ընկնելու վրա յեր,
յերբ Մանուշակը բռնեց դեպի Գրիշոյի այգին տանող
լայն փողոցի ուղին: Նա հիշեց, յերբ առաջին անգամ
այս ճանապարհով Գրիգորի ու Շուշանի հետ գնում
էին պատասպարան գտնելու...

Հեռվից յերևաց Շուշանը, վոր ձեռքերը խաչած,
խրճիթի առաջ կանգնած էր: Մանուշակի սիրտը մոր-
մոքվեց, աչքերը լցվեցին: Նրա սիրտը տրորվում, կրո-
բատվում էր: Շուշանը, հեռվից տեսնելով Մանուշա-
կին, առաջ վազեց ուրախացած.

— Այ վորդի, սիրտս ջուր դառավ, առավոտից սա-
ված. ծարավ, ինչ յեղար մինչև հիմա...

— Մայրիկ, դե վոր դես-դեն չընկնե՞ք, մեզ վոչ
վոք բան չի տա, — հազիվ պատասխանեց Մանուշակը
և յերկու ձեռքով բռնեց իր պտուկող գլուխը:

Նրա կոկորդը սեղմվեց, այլևս խոսել չկարողացավ:
Նա իրեն հազիվ խրճիթ գցեց:

— Այ վորդի, հազար անգամ եմ ասել, վոր տանք
նստի, աղբ կթափեմ, մուրացկանություն կանեմ, մի
կտոր սև հաց կճարեմ... Ընկել ես սրա-նրա խելքին,
բորսաներն ես ման գալիս... Նրանք քեզ վոչ գործ կը-
տան, վոչ էլ հաց... Իդուր ե, կխաբեն, գլխիդ մի նոր
գժբախտություն կբերեն...

Մանուշակի սիրտն ավելի կսկծաց, բորբոքվեց:
Նրա աչքերը լցվեցին արտասուքով: Նա կծկվեց մոր
կողքին, գլուխը դրեց նրա ծնկներին և այդպես էլ
քնեց:

Դուրսը ձյունախառն քամին էր սուլում, վորին
ձայնակցում էին շների վոռնոցն ու գետի միալար
վշտոցը:

VII.

Հ Ա Ն Գ Ի Պ Ո Խ Ս

Որն իր յերկրորդ կեսն էր թեակոխում: Դուրսը
ցուրտ էր: Մշուշն իջել էր այգում, և շուտով խավարն
էր տիրելու շրջակայքին: Շուշանն ու Մանուշակը կի-
սախավար խրճիթի թախտի վրա կծկված, նայում
էին կարմիր հրավիրատմսին, վոր նախորդ ուրը նը-
րանց ավել էր մի ջահել տղա:

— Բա վոր մենք գնանք, ինչ պետք է տանք,
մայրիկ, — հարցրեց Մանուշակը միամտաբար:

— Ինչ կա, վոր ինչ տանք, քե մատաղ. ես մի

քոխին ա, թե վոր սրանից ել կզրկեն, ջուրը թափվե-
լու կդառնանք... ևս ցուրտ դիամաթին ձեր գնանք:

— Չե, մայրիկ, — նախգտացրեց Մանուշակը, — բա
ևս թուղթը տվող տղեն չասեց, վոր թե ես այգիները
միացնեն՝ մեզ պիկիլ լավ տուն կտան... Այ, կտես-
նես, թե եզպես չլինի...

Մի փոքր հետո յերկուսով դուրս յեկան խրճիթից
ու դեպի փողոցը տանող նեղլիկ արահետը բռնեցին:

Վաղուց եր, վոր Մանուշակը չեր անցել այդ արա-
հետով: Կիսախափարում նրա աչքն ընկավ յերկու խո-
շոր ու ժանգոտած փականքներով փակված ռեստորա-
նի ու նրա վերի հարկի վրա... Մանուշակի աչքերը
մթապնեցին, նրա մտքով անցավ մայիսյան առավո-
տը. ապա նրա շուրջը հրեշների նման պար բռնեցին
Գրիշոն ու Սաշան: Նա կանգ առավ այնտեղ, ուր Սա-
շան ապտակեց Գրիգորին:

Հենվեց ծառին. նրա մտքի թելը կտրվեց: Այգու-
չորացած ծառերը, կարծես, պտտվեցին, պար բռնեցին,
նախկին կանաչ մարդերի ու ծաղկազարդ թփերի տեղ
բուսած ցից փշերն ու տատասկը կախվեցին նրա փե-
շերից... Մանուշակն ուժասպառ ընկավ գետին:

Շուշանը լեղապատառ ճչաց, սկսեց տրորել Մանու-
շակի ձեռքերը, ճակատը, թևերից բարձրացրեց: Մա-
նուշակը սթափվեց, վոտքի յեկավ:

— Ինչի՞ յես տունս քանդում, Մանուշ Զան, — լա-
ցակումած ասաց Շուշանը, — Չ՛անդամը, ինչ յեղել ա,
մոտացիր ամեն ինչ, բալա Զան, իմ օրը սև մի անի...:

Շուշանը Մանուշակի թևից բռնած ուզեց զեպի
խրճիթը տանել, բայց Մանուշակը նորից կանգ ա-
ռավ:

— Մայրիկ, մենք ձեր եյինք գնում... Դե, գնանք,
ինչի՞ յես յես դարձնում...:

— Չե, քե մատաղ, եղ հալի վճնց կգաս...

— Ե՛, մայրիկ, վոչինչ, լավ եմ... գնանք:

Մթության մեջ յերկու ստվերներ մոտեցան մի
մեծ դարբասի, վորի մոտ կանգնած պահակը զլխով
հարցական նշան արեց:

Շուշանն ու Մանուշակը վախեցան, բայց շուտով
Մանուշակը մտաբերեց գրպանի հրավիրատուսը, հա-
նեց և մեկնեց պահակին: Վերջինս հանդարտ բաց ա-
րեց դուռը և ցույց տվեց ժողովի սրահի մուտքը:

Նրանք սնվատահ բաց արին սրահի դուռը: Զգու-
շությամբ ներս մտան, նայեցին իրենց չորս կողմը:
Բոլոր տեղերը գրավված էին: Նրանք անցան յետևի
շարքերն ու տեղ բռնեցին յերկար նստարաններից
մեկի ծայրին:

Տիրում եր խոր լուսթյուն: Փոքրիկ բեմի կենտրո-
նում, կարմիր սփռոցով ծածկված սեղանի շուրջը նըս-
տածներից մեկը վեր կացավ և խոսեց մի քանի բոպի:
Նրա խոսքերը չհասան Շուշանի և Մանուշակի՝ ական-
ջին: Ապա սեղանի մոտ կանգնեց մի բարձրահասակ,
յերեսն ածիլած տղամարդ: Նրա չեչոտ դեմքը Շուշա-
նին ինչ վոր մի հեռավոր ծանոթի հիշեցրեց: Նա աչ-
քերը հառեց նորեկին, վոտքից պուխ զննեց, ապա ա-
վելի լայն բաց արեց իր շաղվող աչքերը և աշխատեց
վորոշել նրա ով լինելը. «Թե նա յս, ախր նա բեղ ու
միբրքով եր... ևսքան վճնց կփոխվեր, — մտածեց Շու-
շանը:

— Ընկերներ, — սկսեց հռետորը:

Նրա ձայնից Շուշանն իր տեղից վեր ցատկեց:

Միրտն անսովոր շերմություն գրաց, Ուրախության արտասուքով լի աչքերը դեպի Մանուշակը դարձնելով, ասաց.

— Նա յա, նա, Մանուշակն...

Մանուշակը, վոր մինչ այդ իր չորս կողմը ծովացած գլուխներին և պատերին եր նայում, հանկարծ արախությունից ուզեց փաթաթվել մորը, բայց զգաստացավ, յերբ տեսավ, վոր իր շուրջը նստածները շեշտակի նայում են իրեն: Նա իր տեղում ուղղվեց, վիզը յերկարացրեց և աչքն այլևս չհեռացրեց Սարգսի յերեսից:

Սարգսի յուրաքանչյուր խոսքն արճճի ծանրությամբ իջնում եր աուղիտորիայի վրա: Նրա խոսքը սուր եր և հատու, ճայնը՝ վճռական: Թեպետ նրա ասածների մեջ Մանուշակի և Շուշանի համար նոր և անհասկանալի բաներ շատ կային, այնուամենայնիվ յերկուսով ել լարվել, զմայլվել եյին, կլանում եյին նրա յուրաքանչյուր բառը: Յերկուսի զեմքերն ել փայլում եյին անհուն բերկրանքից:

— Այո, այդիները պետք ե միացնել, ակումբը կառուցել, այնտեղ մարգավայել հանդիստ կազմակերպել, մեր յերեսանների համար կուլտուրական անկյուններ կառուցել:

Սարգսիսը շարունակում եր իր խոսքն ավելի թափով, վառում եր հարյուրավոր ունկնդիրների սիրտը, վարակում նրանց իր վոզևորության կրակով:

Շուշանը հիպնոզացավ: Նրա միտքը սկսեց վորոշումներ անել: Բարակ շղարշն իջավ. ծածկեց Շուշանի տեսողությունը: Մշուշապատ շղարշի յետև մի ինչ-վոր ատվեր եր շարժվում: Շուշանի ականջին են հասնում

Սարգսի խոսքերի խուլ արձագանքները միայն: Աճիլված հեռորի տեղ Շուշանը տեսնում և 15 տարի առաջ գյուղի տերերի հայածանքների ու զրկանքների յերեսից քաղաք մեկնող յերիտասարդ Սարգսին, բարակ բեղով, նորածիլ մախմուր մորուսով, խոհեմ աչքերով, պատառոտված արխալուղով, մաշված տրեխներով... Նա փաթաթվում ե իր մորեղբորը՝ Գրիգորին. յերկուսով լալիս են, յերկուսով ել աշխատում են միմյանցից ծածկել իրենց արտասուքները, համբուրվում են... Սարգսիսը համբուրում ե Շուշանին ու շընջում են... Սարգսիսը հալալ արա, Շուշան բաշում նրա ականջին. «Ամագդ հալալ արա, Շուշան բաշի»... Շուշանը համբուրում ե Սարգսի ճակատը... Ապա Սարգսիսը գրկում ե յերեք տարեկան թմփլիկ Մանուշակին... Շուշանն արտասուքը սրբելով, յերկու հաց և նոր քամած մածուն և փաթաթում Սարգսի թաշկինակում՝ ճանապարհին ուտելու համար...

Ծափերի տարափը կտրում ե Շուշանի մտքի թելը: Նա սթափվում ե և շըմածի նման աչքերը թարթելով վորոշում ե Սարգսին: Սարգսին այլևս չի խոսում: Ամբողջ գահլիճը վոտքի վրա յե, անսովոր աղմուկը և ծափերը խլացրել են Շուշանին: Մանուշակը հուզմունքից կարմրատակած, ծափահարում ե ուժգին:

Ի՞նչ հետո միջանցքով դեպի սրահի յեկքն շտապող Սարգսին կանգնեցնում են յերկու կին: Միջանցքի ճրագի ազոտ լույսն ընկել ե արտասուքից թրջված յերկու զեմքերի վրա: Շուշանի լեզուն կապվել ե, նա աչքերով, կարտի քայցր ժպիտներով աշխատում իր աչքերով, կարտի քայցր ժպիտներով մի պահ նայում փողքինն էլ՝ Մանուշակը... Սարգսիսը մի պահ նայում ե անձանոթ Մանուշակին, ապա թեքվում դեպի Շու-

շանը, վորի դիմագիծը ճանաչելով, ձեռքերը պարզում
ե ու մի վայրկյան մնում անշարժ:

— Շուշան-բալի... .

— Շուշանը քեզ մատաղ, Սարգիս ջան...

Յերկար տարիներ իրար չտեսած բարեկամների
սրտաբուխ գրկախառնությունը հուզում, ալեկոծում ե
Մանուշակի սիրտը, վորը խնդալով մերթ մեկին, մերթ
մյուսին ե նայում:

* * *

Այգու գետնափոր խրճիթում, մի փոքրիկ, ծխա-
ցող ճրագի լույսի տակ, մինչև կես դիշեր Շուշանը
պատմում եր Սարգսին իրենց գլխով անցածը:

— Գեղ շատ վորոնեցինք, Սարգիս ջան, վողորմած
հոգի Գրիգորը մինչև իր վերջին շունչը քեզ եր ձեռ-
տալիս, — վերջացրեց Շուշանը:

— Յես Ռուսաստան եյի, — գլուխը վեր բարձրաց-
նելով ասաց Սարգիսը, — ինձ վորտեղ կարող եյիք
գտնել... Գնացի մարդ դարձա, Շուշան-բալի, բողբոջի-
ները իմ աչքերը բաց արին...

— Զորանաս, բալա ջան, դու յեղ, նրանք ել... Եհ,
տեսնենք, մեր տանջված հալն ինչ ա լինելու...

— Վոչինչ, Շուշան-բալի, — հանգստացրեց Սարգի-
սը, — լավ կլինի, դարդ մի անի... Մանուշակը գործի
կկանգնի... մի բան կանենք...

Շուշանն ու Մանուշակը մինչև այգու դուռն ու-
ղեկցեցին Սարգսին: Յերբ վերադարձան, սեղանի վրա
ծալած թղթադրամներ գտան, նրանք յերկար իրար
նայեցին, ապա ժպտալով գլուխները շարժեցին ու ար-
տասվեցին:

Նրանք նստած շարունակ Սարգսից ե բողբոջներ
րից եյին խոսում: Մանուշակը միշտ կրկնում եր.

— Իմ ասածը ճիշտ եր, թե չե, մայրիկ, բողբոջի-
ները աղքատներին պաշտպանելու յեն յեկեղ, թե չե...

VIII.

ՇՐԱՊՈՒՐԻՉ ՄԱՅԻՍԸ

Դարձյալ մայիս ամիսն եր:

Բայց այս անգամ այլ եր մայիսը Մանուշակի
համար, դուրեկան, շոյող, հրապուրիչ ու կենսատու:

Արևի ճառագայթներն իրենց առաջին համբույրն
եյին տալիս կանաչ կուրծքը դուրս ցցած սարի կա-
տարին: Մեղմ քամին կամացուկ շարժում եր հաստաբ-
մատ ծառերի խիտ ճյուղերը զարդարող կանաչ տե-
րևները, վորոնց շոյող, անուշ սվավոցի տակ շտապում
եր Մանուշակը:

Թարմ ե դուրեկան զեփյուռը շոյում եր Մանուշա-
կի հստակ ճակատը ե խաղացնում նրա թավշյա մա-
զերի նուրբ թելերը: Նա իր մեջ յերբեք այդպիսի յե-
ռանդ չեր զգացել, նա յերբեք այդպես թեթե չեր քայ-
լել քաղաքի փողոցներով: Նրան թվում եր՝ վոչ թե
քայլում ե գետնի վրա, այլ թռչում ե ողում:

Շատ չանցած, Մանուշակը մի ծրար ձեռքին կանգ-
նած եր գործարանի մեծ բակի մուտքի դռանը: Դի-
րեկտորի առանձնասենյակը դեռ փակ եր:

Ճ-ճ-ճ-ճ-ճ... ցըմ-բա, ցըմ-բա, դըմբ-դըմբ... Փըշշ-
ֆըշշ... զընգ-զընգ... չըկ-չըկ, չըկ-չըկ, չըկ-չըկ...

Այս անսովոր ու տարորինակ ձայներից շմեղ եր
Մանուշակը: Նա դիտեց ընդարձակ բակի չորս կողմը:

Հեռվում մի խումբ մրտա մարդիկ շրջապատել են մեծ չուզուհն կաթսան. դրանցից մի քանիսը կարծես ըմբշամարտի յեն բռնվել նրա հետ, քաշում, քաշքշում են... Լայն բացված մի դռնից յերևում է ներսում բոցավառվող կաս-կարմիր խաբույկը, նրա կրակի լեզուները հրդեհել, լափել են ուզում ամբողջ շենքը. խաբույկի առաջ, բոցերի մեջ փայլում են մարդկանց բրոնզե դեմքերը. նրանք անտարբեր են ու անվրդով, խլ-փում են սալին մուրճերով, վորից թուշող հազարավոր կայծերը պարում են ողում ու չքանում բոցավառ խաբույկի շողողուն Փոնի վրա:

Մի մեծ ծածկի տակ պտտվում է կլոր սղոցը, մարդըն անվախ խաղում է նրա սուր ատամների հետ, նըրա բերանն է տալիս հսկայական գերանը, սղոցը ծըվալով-ծղրտալով միջից ճեղքում է գերանը տաշեղի նման և նորից պտտվում:

Դուրսը մարդիկ բոլորն ել դադիված են, աշխատում են, վազվզում և հող, յերկաթ, փայտ են փոխադրում, մի տեղ՝ քանդում են, մյուս տեղ՝ նոր պատ են բարձրացնում, մի այլ տեղ՝ սյուներ են տընկում...

Իսկ ի՞նչ է կատարվում ներսը, վերտեղից են այն խուլ ձայները, վորոնցով այնքան հետաքրքրվում է Մանուշակը: Կտեսնի՞ արդյոք Մանուշակը, թե ինչ կա այն գորշ պատերի յետև, կիսաբաց դռներից այն կողմ, իր քաղցրահնչուն ձայնը յերբևե կխառնի՞ այդ խուլ ձայներին...

Նա աչքը հառած լայնարձակ քակի կենտրոնում տիրաբար բազմած հսկու ռեզերվարին, խորասուզվել է չարագուշակ մաքերում: Նրան պատկերացավ գիրեկ-

տորը, վորպես մի առասպելական հսկա, փառահեղ կեցվածքով, այլանդակ դեմքով, խոժոռած աչքերով, զարգանդ ազդող մի տղամարդ... Ահա նա վերադարձնում է ծրարը, արհամարհանքով ցույց է տալիս դուռը... Մյուսները ծիծաղում են հեղնորեն, ծաղրում... Մանուշակն աղերսում է. նրան չեն լսում...

— Մտեք, — լսվեց բաց դռնից:

Մանուշակը սթափվեց, ուղղվեց, դույնը դցած, վախեցած, կանգնեց առանձնասենյակի մի անկյունում: Գրասեղաններից մեկի մոտ նստած բարեգեմ, սափրված, մաքուր ու պարզ հազնված միջահասակ մի տղամարդ ինչ-վոր թերթեր եր քրքրում, իսկ նրա դիմացի սեղանի տերը, ըստ յերևույթին, դեռ չեր յեկել: Մանուշակն, աչքը դատարկ սեղանին հառած՝ սպասում եր մի քիչ առաջ իր պատկերած տղամարդուն, նրա սիրտն անհանգիստ եր, նախապատրաստվում եր անհաճելի պատասխանն ընդունելուն...

— Ի՞նչ կասեք, — սիրալիր հարցրեց սափրված տղամարդը:

Մանուշակն այս անսպասելի հարցից մի փոքր շփոթվեց, մինչև ականջները կարմրեց, աչքերը հատակին զցեց և զգուշությամբ մեկնեց ծրարը:

Նա կարդաց նամակը և նորից դնելով ծրարի մեջ, հարցրեց Մանուշին.

— Ի՞նչ աշխատանք կարող եք տանել:

— Յես չգիտեմ, — կամացուկ պատասխանեց Մանուշը:

— Այդ դեպքում յես ձեզ կուզարկեմ տոկարնի ցեխը... Դժգոհ հո չեք, գուցե չեք կարող կամ ձեր ուժերից վեր եք գտնում, այն ժամանակ մենք ձեզ մի

ուրիշ ցեխում կտեղավորենք... Բայց, իմ կարծիքով, դուք կարող եք, առողջ եք յերևում... Այնտեղ լավ վարպետների ձեռքի տակ հեղուկացմամբ կսովորենք...

Մինչ սափրված մարդը խոսում էր, Մանուշակը աչքի տակով նայեց նրան ու համեմատեց մի քիչ առաջ իր պատկերած դիրեկտորի հետ. «վորպիսի տարբերություն... Միթե այսպիսի հասարակ մարդիկ են դիրեկտորները... Ի՞նչ բարի յե, ինչպիսի մտերմական վերաբերմունք...»

Թեպետ Մանուշակը չգիտեր և բոլորովին ծանոթ չէր տոկարի աշխատանքին, այնուամենայնիվ, նրա սիրտը լցվեց բերկրությունով: Գոհունակություն ժպիտը դեմքին, հեղաբար շնչացրեց.

— Ետո շնորհակալ եմ... Յեա կարող եմ, ցանկություն ունեմ, լավ կաշխատեմ...

Դիրեկտորն ինչ վոր բան գրեց փոքրիկ թղթի վրա և մեկնելով Մանուշին, ասաց.

— Այս թուղթը ցեխի վարիչ Ստեփանին կտաք և վաղվանից կանցնեք գործի:

Մանուշակը խոր զուլխ տվեց: Նրա շողշողուն աչքերի մեջ դիրեկտորը տեսավ նրա ներքին աշխարհի բուռն ալեկոծումը և անկեղծ գոհունակությունը:

IX.

ՅԵՐԲ ԾԱԳԵՑ ԱՐՇԱԼՈՒՅԱԸ...

Առաջին որերը Մանուշակի համար ծանր էին: Նա իրեն շրջապատողների հետ չէր կարողանում ազատ խոսել, և յեթե նրան վորևե մեկը մոտենում, մի բան էր հարցնում, նա շփոթվում էր, մինչև ականջները կարմրում, խոսք չէր գտնում պատասխանելու:

Նա շմածի նման նայում էր իր չորս կողմը և չէր կարողանում հասկանալ, թե հարյուրավոր մարդկանց այս դանդաղ ինչ է անում. ինչո՞ւ մի խումբ մարդիկ պատրաստի յերկաթն ու պողպատը դրում են ստանդների բերանն ու անդթաբար փոշի դարձնում... Ավելի անգուլթ են վարվում անխոս մետաղի հետ փականագործները— նրանց մուրձերի հարվածների տակ շիկացած մետաղը ծւմովում, վորովում է, դառնում անդոր... Նա ապշում էր, յերբ վարպետներից վորևե մեկը ձեռքի թեթև հպումով ստիպում էր մեքենայի անիվներին պտտվել և գործի դնել հարյուրավոր լծակներ, վորոնք մկների նման իրենց սուր ատամներով կրծում էին մետաղը և իրենց շուրջը տարածում նրա փշրանքները. «Ի՞նչ հրաշք է սա,— մտածում էր Մանուշակը,— վորտեղ է սրա գաղտնիքը... ովքեր են պտտեցնում այս հսկա անիվները»:

Նրա շուրջը ամեն ինչ նոր էր և անսովոր: Մարդիկ ձուլվում էին մետաղի հետ: Հեքթաթային դեերի նման մտնում էին կրակե խարույկների մեջ, իրենց կոշտացած ձեռքերով տրորում, վորորում, փշրում էին հին, ժանգոտած հաստ ու ամուր յերկաթները... «Ինչո՞ւ, ի՞նչ են կառուցում»,— մտածում էր Մանուշակը և չէր կարողանում պատասխանել իր հարցին:

Այդ որերը Մանուշակը շատ անգամ կորցրեց իրենց ցեխի մուտքը: Ընդարձակ բակի յերկարությամբ շարքով շարված դռները շատ քիչ էին տարբերվում իրարից, բոլորի ճակատներին համարյա միանման տառերով սիւնակ ցուցանակներ էին կպած... Ո՛ր, վորքան էր փափագում Մանուշակը ծանոթանալ այդ ցուցանակների տառերին... Նա հաճախ ընկնում էր մի այլ

ցելս, նրա՝ յերեք կողմից բացված դռներով մի քանի անգամ մտնում-յիշնում երևալու զարձայլ նույն տեղը գալիս... Նրան թվում եր, թե շրջապատողներն իրեն են նայում, ծիծաղում իր վրա... Շփոթված վոչխարի նման կանգնում եր, նայում չորս կողմը... Յերբ տեսնում եր, վոր իրեն վոչ վոք չի նայում, բոլորն ել իրենց գործով են զբաղված, բոլորն ել իրենց ձեռքերում խաղացող մետաղներով են տարված, Մանուշակը կարմրում եր ամոթից, պատահած դռնով դուրս եր դնում, վորոնում, մինչև վոր վերջապես ընկնում եր իրենց ցելսը...

Սառատների ցելան այնքան ել մեծ չեր. այստեղ աշխատողների թիվը, մյուս ցելսերի նման, մի քանի հարյուրի չեր հասնում, ընդամենը 40—50 հոգի էլին: Սրանց մեջ շեշտված կերպով աչքի յեր ընկնում ցելսի վարիչ Ստեփանը:

Ամեն առավոտ Ստեփանը ծանոթացնում եր Մանուշակին ցելսի վորևե տեղամասի, ստանոկների և գործիքների հետ, բացատրում եր նրանց դերը:

Մի որ Ստեփանն ու Մանուշակը կանգնած էլին գետնին անխնամ կուտակված յերկաթների և անիվների կույտի առաջ, վորի շուրջը թափթփված էլին ժանգոտած ողակներ, լծակներ, պտուտակներ:

Ստեփանը աչքը Մանուշակի վրա գցեց և ժպտալով ասաց.

— Մանուշակ, սա գլխես ինչ ե: Մա քո ապագա ստանոկն ե...

Մանուշակը աչքերը հռոկց այլ խայտարդետ դանգվածին, բան չհասկացավ: Յերբ նա թեքվեց դեպի Ստեփանը, վերջինս արդեն կանգնած եր հարևան ստա-

նոկի առաջ. վորի վրա գլուխը խոնարհած յերիտասարդի հետ ինչ վոր բան եր խոսուլ:

— Սիմոն, ասաց բարձրաձայն Ստեփանը. — այ, նոր ընդունված աշտկերտներից այս ընկերը քեզ բաժին հասավ:

Մանուշակը նայեց Սիմոնին, հեզաբար ժպտաց և գլուխ տվեց: Սիմոնը մոտեցավ և սեղմեց նրա ձեռքը:

— Կամաց-կամաց ես ջարդված Ֆրեզերը պետք ե վոտքի կանգնեցնել: Տեսնե՞ք, ենքան վոր գլուխ էլիք տանում, բանի պետք կգա, թե չե...

— Դու անհոգ կաց, ընկ. Ստեփան, — հաստատակամ պատասխանեց Սիմոնը, — ենպես ստանոկ կարելի չե հավաքել եղ «Ջարդից», վոր Մանուշակը պարզալով աշխատի նրա վրա...

Մանուշակի մարմնով ուրախության սարսուռ անցավ, նրա աչքերը փայլեցին: Թեպետ նա վոչինչ ասել չկարողացավ, բայց Սիմոնը նրա հայացքի մեջ անսահման խնդուլթյուն տեսավ:

Մի քանի որ Մանուշակը Սիմոնի կողքին կանգնած՝ աչքը նրա ձեռքերից ու ստանոկի լեզվակներից չեր հեռացնում, ուշադրությամբ հետևում եր նրանց յուրաքանչյուր շարժումին:

Նա Սիմոնի ցուցմունքներով մաքրում և յուզուս եր ստանոկի մասերը, Սիմոնի պատրաստած գործիքների կիսաֆարրիկատները տանում, հանձնում եր հետեյալ ստանոկին...

Մանուշակը անհանգիստ եր: Նա շարունակ յերագում եր իր սեփական ստանոկն ունենալ, Սիմոնի նըման գործ կատարել:

Որերն անցնում էլին աննկատ: Մանուշակը շարու-

նակ Սիմոնի ստանոկին կպած, չեր հեռանում նրանից:

Մի որ Սիմոնի ստանոկի կողքին կանգնած՝ Մանուշակը սև կտորով մաքրում էր գետնին թափված պտուտակները ու մանր-մունր մասերը:

Վորքան անբարտ էր այն ստանոկը, վորի մասերն այժմ Մանուշակը սրբում էր խնամքով:

Դեռ ևս հին խաղեյինի քրոջ կոտորվել էր նրա բարաբանը: Խորհրդայնացումից հետո, յերբ մի խումբ բանվորներ դիրեկտոր Բագրատի զլխավորությամբ կիսավեր գործարանը սկսեցին կարգի բերել, բազմաթիվ շարդված ստանոկներ և սեղենաներ յերևան բերին: Ո՞վ էր ջարդել: Քաղաքից փախչող գործարանատերն ու նրա կառավարիչները, վորպեսզի բոլշևիկները չոգտագործեյին: Բագրատի առաջին հոգսը յեղավ կարգի բերել շարդվածները: Սիմոնի նման բանվորների ոգնությամբ վերականգնեցին թեթև վերքեր ունեցող ստանոկները, վորոնց շարքին էր պատկանում նաև Սիմոնինը, վորը այժմ հմուտ ձեռքի տակ կուպիտ մետաղից այնքան նուրբ ու զեղեցիկ մասեր էր կերտում: Իսկ ծանր վերքեր ստացած ստանոկները քանդված և կիսաքանդ, դեռ մնում էյին անգործադրելի...

Այդ քանդած, ժանդոտած, այլանդակված ստանոկին վոչ վոք չեր մոտենում, վոչ վոք էլ փորձ չեր անում վերականգնելու:

— Հալից ընկած է, սրան վոչինչ չի ոգնի... Հարկավոր է քանդել և ուտիլ ցելսն ուղարկել,—ասացին մի անգամ վարպետները: Յեվ քանդեցին, ուզեցին ուղարկել ուտիլ-ցելսը, բայց Սիմոնը վազեց և բռնեց Ստեփանի ձեռքը:

— Թող, մեղք է, յես սրան ուշքի կբերեմ...

— Ի՞նչ ես խոսում, Սիմոն, ամբողջովին ինվալիդ է, սրանից բան դուրս չի գա, հալ չի մնացել...

Սիմոնը, գթառատ սոր նման, կսկիծով նայեց ստանոկին, ապա աղերսեց Ստեփանին.

— Քեզ ԲՆՆ, յես շունչ դնեմ սրա բերանում. թե մյուս ստանոկներից էլ լավ չաշխատի, ասա՛ ամոթ քեզ...

Սիմոնին հազիվ աջողվեց Ստեփանի համառությունը կտարել, այն էլ գործը դիրեկտոր Բագրատին հասցնելուց հետո:

Հենց այդ ստանոկի մասերն էր, վոր Մանուշակը մեկ-մեկ հանում, սրբում էր յուզոտ շորով և դարսում պատի մոտ դրված սեղանի վրա: Յերբ վերջին բոլոն էլ մաքրեց, ուրախ-ուրախ դիմեց Սիմոնին.

— Յես վերջացրի, ընկեր Սիմոն:

— Դեռ չես սկսել, ԲՆՆ վերջացրիր,—կատակով պատասխանեց Սիմոնը,—դեռ քանդել ես, շինելն է գըլխավորը:

Յերկրորդ օրը Մանուշակը ուշի-ուշով հետևում էր Սիմոնի յուրաքանչյուր շարժումին: Սիմոնը իր առաջ դրված շարդված բարաբանը միացրեց, յերկծայր գընդածև չափանիշով մոտ տասը տեղից չափեց ու նշանակեց թղթի վրա. ծոցից հանեց բարակ մետրը, միքանի անգամ չափեց յերկարությունը, լայնքը, քառակուսի ծայրերը: Ապա կանչեց իր մոտ ձուլարանի վարպետ Կարապետին, մոտ մի ժամ նրա հետ խոսեց, բացատրեց, նորից չափ ու ձև արեց...

— Վարպետ Կարո, ենպես ես ձուլելու, վոր ար-

տասանմանի նոր բարաբանից չտարբերվի, ամենաքիչը մի տասը տարի առանց ռեմոնտի պետք է պատվի:

Մանուշակի ուրախությանը չափ չկար. նա մըտքում կրկնում էր՝ յես ել եմ սրանց նման վարպետ դառնալու, յես ել եմ մարդամեջ խառնվելու... Արտասուքի դույզ կաթիլներ, մարդարտի հատիկների նման, կախվել էյին նրա խոշոր աչքերից: Նա չնկատեց, թե ինչպես էյին Սիմոնի և Կարապետի շուրջը հավաքվել ցեխի վարպետները, զավկոմի նախագահ Տիգրանը, բջիջի քարտուղար Արսենը, վորոնք ուշադրությամբ լսում էյին յերկուսի կարծիքները ու իրենց լրացումներն անում:

— Մանուշակ, գնանք վարպետ Կարոյի հետ, բարաբանի մոզելի գծագիրը պատրաստենք:

Սիմոնի ձայնից սթափվեց Մանուշակը, իր չորս կողմը նայեց և բնազդորեն հետևեց Կարոյին և Սիմոնին: Նա առաջին անգամն էր լսում «գծագիր» բառը:

Բայց բարաբանի մոզել պատրաստելն այնքան էլ հեշտ բան չէր: Վարպետ Կարոն հազիվ էր գծագրել մոզելը, յերբ գործարանի շահկը զիլ կանչեց:

— Ա՛խ, ափսոս,— դուրս թռավ Մանուշակի բերանից:

Վարպետներն իրար նայեցին, ծիծաղեցին: Սիմոնը մեզմ ձայնով ասաց.

— Ափսոսում ես, Մանուշակ, վոր հանգստանալու յես:

— Յես ափսոսում եմ, վոր մոզելը չեմ տեսնի...

— Չե, Մանուշակ, յերեք-չորս որ կտեսի, դու վաղվանից կգաս վարպետ Կարոյի մոտ, կհետևես, վոր շուտով պատրաստի, թե չե մի քիչ «ջանջալ» է սա...

Վերջին խոսքերը Սիմոնը ծիծաղելով ասաց, վարպետ Կարոյին չվիրավորելու համար:

Յերեք որ Մանուշակը բարաբանի մոզելից աչքը չեր հեռացնում. հաճախ նա վարպետ Կարոյի պատվերով կանչում էր Սիմոնին, վորն ուշադրությամբ ստուգում էր մոզելը, իր չափերը համեմատում նրա հետ, ջարդված բարաբանը դնում էր նրա մեջ, գննում և իր դետողություններն անում:

Բարաբանը ձուլվեց վերջապես: Սիմոնը հպարտությամբ նայում է բարաբանին, նրա շուրջը հավաքված վարպետները գովարանում են նրան: Միայն վարպետ Սաղաթելը հեզնորեն, իր վերին շրթունքի վրա կիտված հաստ բեղերը կրծոտելով՝ ասաց.

— Բան չունեք... Յերկու որ ժամանակ եմ տալիս. թե եղ բարաբանը յերրորդ որն աշխատի՝ յես իմ հոր տղեն չի նեմ... Եղ ե, ելի՛ր, գերմանական շլիֆոմիլի բարաբանը քոսոտ Սիմոնի հնարածով փոխարինվեց... Իդուր ժամանակ ու մատերիալ կորցրիք...

Սիմոնը սրտնեղած վրա բերեց.

— Դեռ մենք կտեսնենք, վարպետ Սաղաթել:

— Դու քեֆիդ կաց, Սիմոն,— սիրտ տվեց վարպետ Ստեփանը,— ինչ կա վոր, կկոտրվի՝ նորից կշինենք... Դերմանացիներն էլ մեզ պես մարդիկ չեն. մեր ինժեներ Սոկոլովը գերմանացի ինժեներից ինչով և պակաս... Նա շատ հավանեց Սիմոնի տված պատվերը...

— Ախր ինձ լավ չհասկացաք,— շտապեց ուղղել Սաղաթելը,— յես ուզում էյի ասել, վոր նրանց տեխնիկան բարձր է, մենք չենք կարող նրանց պես լավ և մաքուր շինել...

— Կգա ժամանակ, վոր մերը նրանցից կբարձրանա,

մի քիչ սպասիր,—ասաց զավկոսի նախագահ Տիգրանը, վոր մինչ այդ ուշադրութեամբ լսում եր նրանց:

Մի առավոտ Սիմոնը գեանին հոգած, ստանոկի ներքևի մասի բոլտերն եր ամրացնում, իսկ Մանուշակը կոպցած նայում եր ու մտքում կրկնում նոր ամրացվող մասի անունը:

— Մեջտեղի լծակը տուր,—ասաց Սիմոնը, քըրտնած ճակատը մրտտ թևով սրբելով.—ինչ մասի անուն տալիս եմ, նայի՛ր՝ վորտեղ եմ ամրացնում և գրի մի թղթի վրա:

Մանուշակը մեխվեց տեղում, մոլորվեց: Ամոթից կծկվեց ու վոչինչ անել չկարողացավ:

— Ի՞նչ ես մոլորվել, Մանուշակ, մատիտ չունե՞ս... Իմ ստանոկի վրա կա, վերցրու, գրի...:

Մանուշակն իր ներքևի շրթունքներն այնպես սեղմեց ատամներով, վոր ալ կարմիր արյան մի կաթիլ դուրս թռավ ու տարածվեց նրա վերևի շրթունքի տակից փայլող փղոսկրյա ատամների վրա:

Սիմոնը գլուխը վեր բարձրացրեց: Մանուշակի տարորինակ տեսքից վախեցած, հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել, հիվանդ ե՞ս չե՞ս...

— Վհչ... Վոչինչ, վոչինչ... Յես քեզ լսում եմ վոր մասն ես ուզում...

— Ձախ կողմից յերկրորդը...

Մանուշակն իսկույն վերցրեց մի թղաչափ յերկաթ, յերկու կողմից կլոր բացվածքներով, և մի ակնթարթում տվեց Սիմոնին:

— Այ, լավ նայիր, սա այս յերկու լծակների արանքումն է ամրացվում, վոր կոչվում է «լեզվակ», գրիր,—ասաց Սիմոնն ու սկսեց ամրացնել լեզվակը:

Մտկայն Մանուշակը դարձյալ մոլորվեց:

Սիմոնը վերջացրեց ստանոկի ներքևի մասը: Նա վեր կացավ հոգած տեղից, մեջքը շտկեց, ծխախոտը վառեց, ծխեց լիաթոք: Իր սովորական ծիծաղկոտ հայացքն ուղղեց Մանուշակին և մատով ցույց տալով արդեն միացրած մասերը, մեղմորեն ասաց.

— Հապա մեկ-մեկ ասա սրանց անունները.—վոր մասերն են միմյանց հետ կապված, վորն է շարժման մեջ դնում մյուսներին...

Մանուշակը տվեց մի քանի անուններ, բացատրեց, բայց մոռացավ «շեստերնիկի» անունը: Նա խորասուզվեց, յերկար մտածեց, բայց չկարողացավ մասբերել:

— Գրածդ ո՛ւր է, տես:

Մանուշակը աչքերը գեանին զցեց, մի պահ լուռ մնաց, ապա շշնջաց.

— Չեմ գրել:

— Ինչո՞ւ:

Մանուշակը նորից մինչև ականջները կարմրեց, ամոթից աչքերը փակեց և առանց գլուխը վեր բարձրացնելու, ավելի կամաց շշնջաց.

— Գրել չգիտեմ...

— Ել ինչո՞ւ յես ամաչում,—կարեկցաբար ասաց Սիմոնը,—դու ե՞ս մեղավոր չես. վոչինչ, կսովորես...

Մինչ այդ, նա յենթադրում եր, թե իր անգրագիտութեան համար գործարանից կարձակեն. «նորից փողոց, անգործություն,—մտածում եր նա,—չար մարդկանց հեգնանք, անգութների հալածանք»... Բայց վոչ, նա սիրտ առավ, Սիմոնի խոսքերը հուսադրեցին:

նրան. «Այո, կսովորեմ, գիշերները չեմ քնի, կսովորեմ»...

Այդ որը գրասենյակում աշխատավարձ եյին բաժանում: Միմոնն ու Մանուշակը կանգնած եյին գանձապահի սեղանի առաջ:

— Զեր ազգանձնը, — դիմեց գանձապահը Մանուշակին:

— Յեթիմյան Մանուշակ:

— Ահա, այստեղ ստորագրեցեք, — մատը մի տողի վրա դնելով, սաաց գանձապահը:

Մանուշակը կարմրատակած շեշտակի նայեց Միմոնի աչքերին: Միմոնն իսկույն գլխի ընկավ, վերցրեց գրիչը ու ինքը ստորագրեց Մանուշակի փոխարեն:

Գանձապահը հասկացավ: Մանուշակին առաջարկեց սեփական ձեռքով յերեք խաչ դնել Միմոնի ստորագրութեան կողքին:

Մանուշակը դողալով յերեք ծուռ ու մուռ խաչ գրեց ցույց տված տեղը, ստացավ իրեն հասանելիքն ու շտապեց տուն:

Նա ամբողջ կյանքում առաջին անգամն էր իր աշխատանքի վարձն ստանում: Այդ որը յեզակի յեր Մանուշակի և Շուշանի համար: Նրանց ուրախութեանը չափ ու սահման չկար: Այդ գիշեր Մանուշակը համարյա թե չքնեց: Նա մտքում շարունակ ստանոկի և Միմոնի հետ էր խոսում: Նա այժմ գրել-կարգալ իմանալու ծարավով էր բռնված: Շարունակ գրել-կարգալ սովորելու մասին ծրագրեր էր մշակում:

ՅԵՐԲ ԶՈՒԼՎԵՑ ԱՍԱՆՈՎԻՆ

Մանուշակը հաղնվում էր հասարակ, բայց մաքուր: Նա իր թավշյա մագերը խնամքով սանրած էր գալիս գործարան, հագնում էր սպեց-խալաթն ու սպասում շշակին: Շշակի սուլելու հետ սկսում էր պտտվել և նրա ստանոկի անիվը:

Նա թեևրը քշտած, լիքը կուրծքը և իրանը խալաթում պարուրած, կամար հոնքերը վեր քաշած, լայն աչքերը ստանոկին հառած՝ տաշում էր գլանները: Վճրքան սիրուն, վճրքան հմայիչ էր նա: Վճրպիսի յեռանդ կար նրա մեջ, վորպիսի կորով կար նրա յերակներում:

Սակայն անընդհատ պտտվող թափանիվներից շունչ առած մյուս ստանոկներին չէր հասնում Մանուշակի ստանոկը: Նա հաճախ զգուշութեամբ քաշում էր դարձալծակը, կանգնեցնում ստանոկը ու Միմոնի ոգնութեանը դիմում:

— Հ՛ը, ինչ էս վախենում, — հանգստացնում էր Միմոնը, — դու իզմիրը ամուր սղմի, չափը մի կորցնի, քարաբանի պտույտներին հետևի... Միայն, տես, զրծից այն կողմ չանցնես...

Հաճախ Միմոնն ինքն էր վերցնում գլանը, ամբողջում էր ստանոկին, ցույց էր տալիս տաշելու, խոտեխու, հղկելու ձևը: Մանուշակը լարված նայում էր Միմոնի կատարած փորձերին և ուշադրութեամբ լսում նրա ցուցմունքները:

Կամաց-կամաց Մանուշակն ընտելացավ ստանո-

կին, յուրացրեց նրա ամեն մի շարժումն, այնպես վոր նրա ձայնի ու ուրիշ մի ամենաչնչին փոփոխությունից զլիխ յեր ընկնում, թե նրա վոր մասնիկն և թուլացել, իսկույն փակում եր դարձալծակն ու ամբացնում վորեւ պտուտակ:

Մինչև Մանուշակի գործարան ընդունվելը Սիմոնը ուրիշ աշակերտներ ել եր պատրաստել: Նրանցից մեկը զավկոմի նախագահ Տիգրանն և, վորն այժմ իր վորակով Սիմոնից պակաս վարպետ չէ: Մյուսը՝ Նատաշան և, վորն այժմ ցեխի լավորակ արտագրանք տըփողներից մեկն և և միաժամանակ կին-կազմակերպիչ: Սիմոնի աշակերտներից միայն Աշոտն եր, վոր բան չկարողացավ սովորել, նա շարունակ հարբում եր, հաճախ գործից բացակայում, յեկած դեպքում ել ցեխում խուլիզանություն եր անում, սրան-նրան հայհոյում, անպատվում: Սիմոնը, Տիգրանը, Ստեփանը, Արսենը և կոմյերիտ բլիթի ակտիվը շատ աշխատեցին Աշոտին ուղղել, խելքի բերել, բայց ապարդյուն: Վերջն այնտեղ հասցրեց Աշոտը, վոր նրան հանեցին գործից և կոմյերիտության շարքերից:

Սիմոնը մյուս վարպետներից տարբերվում եր նըրանով, վոր բոլորի հետ վերաբերվում եր մտերմաբար, առանց տրտունջի լսում եր նրանց և իր գիտեցածը չեր թազցնում վոչվոքից: Համեստ եր և հեզ, դեմքը ծիծաղկոտ, աշխույժ: Նա ընկերասեր եր, պարզ և միևնույն ժամանակ զիտակից:

Սիմոնի այս հատկությունները չեյին կարող վրկպել Մանուշակի ուշադրությունից: Նա անզգալի կերպով մտերմացավ Սիմոնին, նրա մեջ կամաց-կամաց սիրո զգացմունք առաջ յեկավ դեպի Սիմոնը:

Սիմոնի մեջ այդ զգացմունքն ավելի շուտ եր դարթել դեպի Մանուշակը: Սակայն նա շատ անգամ ծածկում եր այդ իր սովորական կատակներով: Յերկուսի սրտերն ել կարծես խոսում եյին իրար հետ, յերկուսի զգացմունքներն ել զաղտագողի բռնկվում եյին, փոթորկվում ակեկոծվող ծովի պես: Յերկուսն ել զգում եյին այդ: Հաճախ նրանց աչքերն իրար եյին հանդիպում, մի քանի վայրկյան կանգ եյի առնում և ապա խոնարհվում ստանոկների պատվող բարբառանքի վրա:

Մանուշակը տոկարների ցեխում մի քանիսին դուր չեկավ: Հենց վոր նա սկսեց ինքնուրույն աշխատել ստանոկի վրա՝ հին տոկար Սաղաթելն ու նրա կողքի վարդանը սկսեցին խեթ-խեթ հայել Սիմոնին ու Մանուշակին: Հաճախ նրանք վերցնում եյին սրանց խարտոցները, մուրճերը և պահում իրենց պահարանում կամ զցում վորեւ անկյուն:

— Թող ջանները դուրս գա, փնտոեն, — ասում եր վարդանը Սաղաթելին:

Մի որ, ընդմիջումի ժամանակ, Ստեփանի սեղանի մոտ հավաքված զավկոմի նախագահ Տիգրանը, բլիթի քարտուղար Արսենը, կին-կազմակերպիչ Նատաշան և Սիմոնը խոսում եյին անզրագետների մասին:

— Արժե՞ յոթ հոգու համար դրսից ուսուցիչ հրավիրել, — ասաց Տիգրանը:

— Ինչո՞ւ չէ, — առարկեց Արսենը:

— Ընդամենը յոթն անզրագետ չէն... ամոթ չի՞ մեզ համար, վոր դրսից մարդ հրավիրենք... Յեկեք սովորեցնենք... Յուրաքանչյուրս մեկի շեփությունը վերցնենք...

— Յես համաձայն եմ, — ասաց Սիմոնը, — յես իմ աշակերտուհուն շնֆուլթյունն եմ վերցնում...

— Եդ չեղավ, Սիմոն, — վրա բերեց Ստեփանը, — ուրիշներն ել աչք ունեն նրա վրա... Մանուշակին արհեստը դու սովորեցրիր, — կատակով շարունակեց նա, — թող գրադիտությունն ել Տիգրանը սովորեցնի...

Տիգրանն ու Սիմոնը ժպտացին, իսկ մյուսները ծիծաղեցին բարձրաձայն: Նրանց ծիծաղի վրա մոտեցավ Սաղաթելը և յերբ ծանոթացավ գրույցի բովանդակութեան հետ, խոժոռեց դեմքը, ծխախոտի ծխից դեղնած բեղիքը սրեց ու Ստեփանին նայելով ասաց.

— Գործներդ հատել ե, ընկել եք դատարկ բաների յիանից: Շատ հարկավոր ե, թե անգրագետ են... Յես ել կարծեցի մի խերով բանի մասին եք խոսում...

— Ել խերովը վերն ե, Սաղաթել, — հարցրեց Արսենը, աչքով մյուսների ուշադրությունը գրավելով:

— Են ե, վոր գործարանը կանանցով եք լցնում, ել վորտեղ ասես, վոր կանայք չեն խցկվում... Ի՞նչ սրանց բանն ե տոկարությունն ու մեխանիկությունը... Սրանցը կարն ու խոհանոցն և... Մեր ցեխում յերկուսը կային, յերրորդին ել բերիք... Ավելի լավ չէր լինի, յեթե սրանց տանելիք ճաշարան, իսկ տեղները սղամարդիկ բերելիք...

— Դու մտքինդ պարզ ասա, վարպետ Սաղաթել, — սրտնեղած ասաց Նատաշան, — յես վոր կին եմ, մարդ չեմ... Կանայք սղամարդկանցից ինչով են պակաս...

— Լենինն ասել ե. «Յուրաքանչյուր խոհարարուհի պետք և կարողանա յերկիր կառավարել», — լրացրեց Տիգրանը:

Այս խոսքերը դիպան Սաղաթելի սրտին, նա դառն հեղնանքով պատասխանեց.

— Սեն ու սպիտակը բաղանիքում կերևա... Յես գիտեմ, վոր գրանցից բան չի դուրս գա, իզուր տեղը սղամարդկանց հացն են կտրում...

Այդ բոպելին Սաղաթելի ու Սիմոնի աչքերն իրար հանդիպեցին: Սիմոնի սուր աչքերն այնպես խայթեցին Սաղաթելին, վոր նա չզիմացավ և վնթփնթաչով, առանց յետ նայելու հեռացավ:

Սիմոնն ու Մանուշակն ընդմիջումներին միասին եյին գնում ճաշի, մի սեղանի մոտ նստում և միասին ել վերադառնում: Մանուշակն իր նոր գնած այրբենարանն ու տետրակը մոտից չէր հեռացնում: Բացի այն, վոր գործից հետո Սիմոնի հետ մի ժամ պարապում եր, ընդմիջումներին ել ազատ բոպեներն ոգտագործում եր, կրկնում եր դասը, մոռացած տառի անունը հարցնում Սիմոնին...

Մի ամսվա ընթացքում Մանուշակն արդեն ճանաչեց բոլոր տաներն ու թվերը: Այս բանն ավելի կատաղեցրեց Սաղաթելին ու վարդանին:

— Ըհ, Սաղաթել, ասում եմ, քիչ ե մնում Սիմոնն իր գլխարկն ել Մանուշակի գլուխը դնի, — ասաց մի ուր Վարդանը, յերբ ցեխում վոչ վոք չկար, ճաշարանից դեռ չեյին վերադարձել:

Սաղաթելը մոտեցավ Մանուշակի ստանոկին, սկսեց նայել մեկ-մեկ խարտած գլանները: Նա աչքերը կտրվի աչքերի նման չոպ, հոնքերը վեր բարձրացրեց ու դառնացած պատասխանեց վարդանին.

— Դու գլխարկի մասին ես խոսում, իսկ Սիմոնն արդեն իր թևերը կտրել, են քածին ե տվել... Մի սը-

բան տես... մի քանի ամսում ողիկներին և հասել...
Անպայման այս յերկուսի մեջ մի շանտալուսթյուն կա...

— Վոր շանտալուսթյուն չլինի, ենպես իրար կպած
կլինեն, կարծես յերկուսի փեշերն իրար կարած ե...
Հիմա ել ճաշարանում ենպես եյին իրար կպել եդ ա-
նամոթները, վոր յեթե ջուր ածեյիր՝ արանքներով
չեր անցնի,— լրացրեց Վարդանը:

— Ո՞վ ե իմացել մի քանի ամսվա աշակերտի
ձեռքն եսպես գործ տան,— զլանը մեկնելով Վարդա-
նին, շարունակեց Սաղաթելը.— հայ զիղի ժամանակ...
իմ արհեստանոցում քննչպես կարող եր յերկու տարվա
աշակերտը մոռենալ ստանոկին... Դեռ յերեք-չորս
տարի ձեռքի սև գործ պետք ե աներ, հետո միայն
ստանոկին մոտենար... Լավ վարպետ դառնալու հա-
մար հինգ տարի յեր պետք... Յես վոչ մի աշակերտի
դրանից կարճ ժամանակում չեմ սովորեցրել... Զատո՞
վարպետներ եյին դառնում... մարդամեջ եյին խառն-
վում, նամուս կար նրանց յերեսին, մեր դազրն եր
իմանում եյին...

Դռան մոտ յերեացին Սիմոնն ու Մանուշակը: Սա-
ղաթելը զլանը շտապով դրեց ստանոկի վրա, ուղեց
հեռանալ, Վարդանը կամաց-կամաց դեպի դուռը քայ-
լեց, ցուլց տալով, իբր թե վոչինչ չի յեղել: Բայց
Սիմոնը կանգնեցրեց նրանց.

— Հը՛, վարպետներ, ինչպես եք հավանում, տես-
նում եք ջարդած ստանոկի վրա Մանուշակն ինչ ոտ-
լիկներ ե դուրս բերում...

— Հա՛,— դեմքը ծուռելով պատասխանեց Սաղաթե-
լը,— աստված վերջը բարի անի...

Վարդանը քթի աակ ծիծաղեց: Սիմոնն ատամներն

Ջրար սեղմեց, աչքերը վոլորեց և զլուխը շարժեց հե-
տացող Սաղաթելի յետևից: Իսկ Մանուշակը դառն
հեգնանքով շնջաց.

— Սրիկն...

XI.

ԺՈՂՈՎԻՑ ՇԵՏՈ

Մանուշակը ժողովներին միշտ ներկա յեր լինում,
քայց վոչինչ չեր խոսում: Նա սովորաբար նստում եր
վերջին շարքերում, ուշադրությամբ լսում խոսողնե-
քին և միայն մասնակցում քվեարկության:

Նրան տանջում եր այն միտքը, թե ինչ՞ու համա-
ք յա ամեն ժողովում միանման հարցեր են շոշափվում:
Այ, որինակ, այս ամսին յերեք անգամ կուսակցական
քշիջի դոնրաց ժողով և տեղի ունեցել, յերեք ժողո-
վում ել գործարանի հարցերն են դրվել, յերկու ան-
գամ ել գավկոմն ե ընդհանուր ժողով հրավիրել և ա-
մեն անգամ նույնպես գործարանի աշխատանքներն
են քննվել...

«Ինչ լավ կլիներ, յեթե մի որ ել ընակարանի հար-
ցով զբաղվեյին»... մտածում եր Մանուշակը և մտա-
բերում իրենց կիսաքանդ խրճիթը:

Սակայն այսորվա ժողովը, վոր զավկոմն եր հրա-
վիրել, իր բովանդակությամբ տարբերվում եր նա-
խորդներից: Մանուշակը այս անգամ իր սովորական
տեղը չնստեց: Նա առաջին շարքերում տեղ զբաղեց
Սիմոնի կողքին:

Նա նստած տեղը չեր հանգստանում: Յերը խոսող-
ներն իրենց ճառերն ալարտում եյին, նախազան իր

առաջ դրած թղթին եր նայում, Մանուշակի սիրտը վեր եր թռչում, նա կարմրում եր և կորցնում մաքի թելը, այն թելը, վոր նա դիմումը՝ դավկոմի նախագահին հանձնելուց հետո՝ հինգ որ շարունակ վաթաթել եր իր ուղեղում և պաաբաստվել իր սուաջին յեւույթի համար:

Նրա կյանքում առաջին անգամն եր, վոր ժողովում հորովվելու յեր իր անունը, այն ել բազմամարդ ժողովում...

Մանուշակը փորձեր եր անում կենտրոնացնել իր գլխում այն, ինչ նախորոք պատրաստել եր: Մտքում կրկնում եր իր կենսագրությունը, վերհիշում գործարան մանկու ուրն ու ամիսը, վերականգնում եր մոռացած անուններ և սպասում, վոր նախագահը կարգա իր դիմումը:

Սակայն նախագահը, կարծես դիտմամբ, Մանուշակի հարցը հետաձգում եր և ուրիշ հարցեր եր առաջ քաշում:

— Ընկ. Միմոն, — ասաց տրտնջալով Մանուշակը, — իմ դիմումը հո չե՛ն կորցրել:

Միմոնը, վոր ուշադրությամբ լսում եր դիրեկտոր Բագրատի ինֆորմացիան նորակառույց բանվորաշենի գրության մասին, հանկարծ շրջվեց դեպի Մանուշակն ու քաղցրաժպիտ պատասխանեց.

— Ին դիմումը ժողովի վերջումն և քննվելու, մի անհանգստանա, դեռ լսիր Բագրատին:

Բագրատն իր խոսքը դեռ չեր վերջացրել, յերբ անսպասելի կերպով լավեց Սաղաթելի ձայնը հետին շարքերից.

— Դու և՛ն ասա, թե եղ նոր շենքում միջեր են

ընակվելու. յերեկվա յեկած նոր աշակերտները, վորոնց ձեռքն եք գցել ստանդիները. վաղը յեթե նորից ջարդվեն, մի ե պատասխանատու:

— Այո, յես յեմ պատասխանատու, — վրա բերեց Բագրատը, — նոր աշակերտները չեն ջարդի, յեթե նըրանց գլխի վերև կանգնած են Միմոնի և վոր թե Սաղաթելի նման վարպետներ... Հենց եղ նորերն ու հըներից լավագույնները կստանան սենյակներ:

— Ճիշտ ե, ճիշտ ե, — լավեց ամեն կողմից: Միմոնի լուրջ դեմքի վրա քաղցր ժպիտ խաղաց, իսկ Մանուշակը սրտանց ծիծաղեց և վողկորված սկսեց ծափահարել:

Սաղաթելը դայրացավ, բայց չկարողացավ վոչինչ ասել: Նա գլուխը կախեց և յերկար ժամանակ չբարձրացրեց: Նա անընդհատ ծխում եր և ինչ վոր բան մըթմըթում ինքն իրեն:

— Հետևյալ և վերջին հարցը Մանուշակ Յեթիմյանի դիմումն և, — խոսեց նախագահը:

Նախագահի հայտարարությունը հանկարծակիի բերեց Մանուշակին: Նա մինչև ականջները կարմրեց, իր չորս կողմը նայեց և աշխատեց հավաքել իր ցաք ու ցրիվ մտքերը:

Դիմումը կարդալուց հետո, տեղերից մի քանի հարցեր տվին Մանուշակին:

Մանուշակը վոաքի կանգնեց և յերեսը դեպի նախագահն արած՝ սկսեց.

— Մենք մեր ամբողջ ընտանիքով աշխատել ենք...

— Յերեսդ դեպի մեզ արա, — լավեց դահլիճից: Մանուշակի մտքի թելը կտրվեց, կակազելով, մի քանի բառ ավելացրեց... Ապա մի կերպ մյուս

հարցերին ել պատասխանեց: Նրա թուքը ցամաքել էր, լեզուն դժվար եր շարժվում բերանում: Նա փորձեց պատմել իր կենսագրությունը, բայց չկարողացավ վերջացնել, թվերն ու ամիսները, մարդկանց անունները շփոթեց... Նա աչքերը դահլիճի ծով գլուխներին հառած, աշխատում եր մտաբերել, թե վորտեղ կանգ առավ և միաժամանակ մտածում եր, թե ինչպես վերջացնի ճառը... Նա ամբողջովին քրտնել էր, գլուխը ծանրացել, սիրտը խփում եր արագորեն:

Նախագահը Մանուշակին առաջարկեց նստել:

— Յես քվեարկում եմ. հիվ համաձայն ե, վոր Մանուշակին պրոֆիտության շարքերն ընդունենք, թող ձեռք բարձրացնի:

Մի ակնթարթում համարյա բոլոր ժողովականները ձեռքերը բարձրացրին վեր:

— Ուրեմն միաձայն, — ասաց նախագահը:

— Վոչ, — լավեց հետևի շարքերից, — այստեղ նստած Սաղաթելն ու Վարդանը ձայն չտվին, նրանք ձեռքն պահ են...

Հարյուրավոր գլուխներ թեքվեցին դեպի Սաղաթելն ու Վարդանը, վորոնք հպարտ ու հաղթական հայացքով նայում էին իրար:

Մանուշակի կրճքի տակ անհուն խնդություն եր ծավալվել. յերբ նա դահլիճի դռնից դուրս յեկավ, Սիմոնը դռան առաջ սեղմեց նրա ձեռքն ու քնքշաբար շնչաց:

— Մանուշ Զան, շնորհավորում եմ, թույլ տուր քեզ ուղեկցեմ, մորդ ել աչքալույս տամ...

Մանուշակը դուռնատվեց, զող անցավ նրա մարմնով: Նա մի պահ լուս մնաց: Յերբեք Սիմոնն այդպիսի ա-

ռաջարկ չեր արել... Համաձայնել, արդյոք, նրա հետ, թե մերժել... Իսկ յեթե նա նեղանամ... Մանուշակը ծանր հառաչեց, մոլորված ու խղճալի հայացք ձգեց Սիմոնի վրա: Այդ հայացքն ասեղի նման ծակեց Սիմոնի սիրտը: Նրա մարմնով մի սատր հոսանք անցավ, նա անթարթ աչքերով նայում եր Մանուշակին:

Թեպետ գործարանում Մանուշակը միշտ ուրախ եր, աշխույժ, նրա դեմքին միշտ անմեղ պարզություն ու խնդություն եր տիրում, բայց նրա սրտի մի անկյունում թաղնված թախիծն ու վիշտը յերբեմն զրսեվորվում էին նրա դեմքի վրա: Հանկարծ նրա աչքերը բեկեռվում էին ցեխի գորշ պատերից մեկի վրա, դեմքը թոշնում եր վաղաժամ թառամած վարդի նման, խոր հոգոց եր քաշում և շարունակում աշխատանքը: Սիմոնի աչքից չէին վրիպել այդ մոմենտները: Նա մի քանի անգամ փորձ եր արել հարցնել, իմանալ նրա թախծի աղբյուրի մասին, բայց հենց վոր ուզում եր բերանը բաց անել, ներքին մի ձայն արգելում եր նրան: Նա մտածում եր՝ «գուցե այդ թախիծը նրա սրտի գաղտնիքն և, վորը քրքրելու իրավունք չունեմ... Դուցե ծանր վշտի մի հետք և, վորը նա չի ցանկանա բանալ մարդկանց առաջ... Ինչո՞ւ խողալ նրա նուրբ զգացմունքների հետ, ինչո՞ւ ստիպել, ինչո՞ւ վշտացնել նրան»...

Այժմ ել Սիմոնը մոլորված կանգնած եր Մանուշակի առաջ և ինքն իրեն դատափետում եր՝ «ինչո՞ւ, ինչո՞ւ վշտացրի»...

Մանուշակի զգայուն սիրտն իսկույն հասկացավ Սիմոնին և նա աշխատեց միամտացնել նրան...

— Ը, դու այլ կերպ չհասկանաս, Սիմոն... Յես

մի փոքր անհարմար զգացի, չեմ ուզում քեզ նեղու-
թյուն պատճառել... Ախր չե՞ վոր դու ել հոգնած ես...
մեկը ես...

Սիմոնն այլևս չուզեց վշտացնել Մանուշակին իր
հարցերով: Նա իրեն բավարարված ձևացրեց, ժպտա-
լով ցտեսությունն ասաց ու հեռացավ:

Մուժն ընկնելու վրա յեր, յերբ Մանուշակը բաց
արեց իրենց խրճիթի դուռը: Ներսը, թախտի վրա նըս-
տած Շուշանն ու Սարգիսը դիմավորեցին նրան:

— Աջողությունը աջողության յետեից ե գալիս,
ընկ. Սարգիս, — ուրախ-ուրախ ասաց Մանուշակը, սեղ-
մելով Սարգսի ձեռքը: — Յեա արդեն աշխատում եմ
ստանոկի վրա, կարգալ-գրել եմ սովորում, այսօր ել
պրոֆմիլության շարքերն անցա...

— Ա՛յ, կեցցես, — վրա բերեց Սարգիսը, — դե վոր
այդպես ե, քաղզրագիտություն ել սովորիր, նոր կա-
սեմ՝ Շուշանը բախտավոր ե, վոր քեզ պես աղջիկ ե
ծնել...

— Իմ գույգ աչքիս վրա, ընկ. Սարգիս, յես խոսք
եմ տալիս եդ պատվերդ ել կատարել ե քո առաջ պար-
զերես լինել...

Շուշանը նստած տեղն ուրախությունից վեր-վեր
եր թռչում: Նա գողգողալով վեր կացավ տեղից, դըր-
կեց Մանուշակին ու իր ցամաքած շրթունքներով համ-
բուրեց նրա ճակատն ու այտերը:

— Մի քո բախտավորությունն ել տեսնեմ, Մա-
նուշ Զան, հետո թող հանգիստ մեռնեմ... Սրտումս
դարդ չմնա...

Սարգիսը կիսակատակով վրա բերեց.

— Եդ ի՞նչ բախտավորություն ե քո ցանկություն-
նը, Շուշան բաջի...

— Են, վոր մի լավ աղի հետ ամուսնացնենք...

Մանուշակը արևեց, իսկ Սարգիսը ծիծաղելով վրա
բերեց.

— Ե՛հ, քո տունը շինվի, Շուշան բաջի, դու եք
բան ասացիր. թող մի ասածներս կատարի, կյանք
մանի... Հիմա ել առաջվա ժամանակը չի, Շուշան-
բաջի... Մանուշակն առանց մեզ իրեն համար ամու-
սին ել, ընկեր ել կգանի...

Մանուշակը լուռ նայեց Սարգսին և իր սրտի խոր-
քում այնպիսի թեթևություն զգաց, ինչպես հուլիսյան
արևի տապից թուլացած մարդը աղբյուրի սառը ջու-
րը խմելուց հետո:

Շուշանը մոլորվեց, մի պահ նայեց Մանուշակին և
ընկավ անուրջներին մեջ:

Ի՞նչ եր մտածում այդ ընդհանր Շուշանը: Նա չեք
կարողանում հաշտվել այն մտքի հետ, թե Մանուշակն
ամուսին, տուն-տեղ, ոջախ, յերեխաներ չպետք ե ու-
նենա... Ե՛հ, տեք ամենակարող, բա յկա իմ թոռանք
չպետք ա գրկեմ... Բա Մանուշակիս գլխին տեր-տի-
րական չպետք ա լինի... Բա մեր ոջախի կանթեղը
պետք ա հանդչի... Ել մի ունեմ, ել մեմ վրա դնեմ
ուժուղս... — մտածում եր Շուշանն ու սարսափում:

— Մայրիկ, ճիշտ ե ասում Սարգիսը, թող գեռ յես
մարդ դառնամ, այնպիսի մարդ, վոր պետքական լի-
նեմ, այնպիսի մարդ, վոր կարողանամ կովել Գրիշոյի
և Սաշայի նմանները դեմ և հաղթել, վոչնչացնել նը-
րանց...

Հուզմունքից խեղդվում եր Մանուշակը: Վերջին
խոսքերի հետ, կարծես, նրա կրծքի տակից դուրս եր

Քոչում նրա սիրտը, նրա վառվառն աչքերը ծածկվել էին արտասուքով, բռունցքները սեղմվել:

— Հանգիստ, հանգիստ, բալա ջան, — կարեկցությամբ ասաց Շուշանը. — դե, քարն իմ գլխին, ինչպես խելքդ կտրում ա, ենպես ել արա... Միայն թե որս չխավարացնես... Հերիք ա, ինչ վոր տանջվեցիր...

Յերբ Սարգիսը դուրս եր գնում, նա պահ մի դորովանքով նայեց Մանուշակին և հանդարտ ձայնով շնչաց.

— Հանգստացիր, դու խելոք աղջիկ ես, պետք ե հասկացնես Շուշան-բաջուն՝ հարկավոր չե հուզվել... Ես տանջված, հոգնած կին ե, իսկ դու նոր ես կյանք մտնում. դեռ շատ բան կտեսնես, կսովորես, մեկ-մեկ Շուշան-բաջուն պատմիր, նրան հասկացրու, բացատրի... Այդպես չե, Շուշան-բաջի:

— Հն, քե մատաղ, դե, ինձանում հալ չի մնացել, նոր որենքներից ել բան չեմ հասկանում... Յես հենց կարծում եմ, վոր առաջվա նման անտղամարդ կինն ու անտեր վոչխարը մեկ ա...

XII.

Փ Ո Յ Ո Ր Ի Կ

Գործարանի ընդարձակ բազում մարդկային շունչ չկար: Միայն մեծ դասն մոտ, փայտե ծածկի տակ պահպանն եր յետ ու առաջ քայլում հրացանը ուսին: Ճեխերում դադարել եր աշխատանքը, մեքենաներն ու ստանդինները լուռ հանգստանում էին: Տիրում եր խորին լուռություն:

Ամառվա կիզիչ արևը կամաց-կամաց ծածկվեց կու-

տակվող դորշ ամպերի տակ, վորոնք ծանրացան քիչ առաջ արևի ճառագայթներից հրավառվող քաղաքի վերա: Յերկիրնքը ճարճատեց, կայծակներ թքեց քաղաքի վրա: Փչեց հյուսիսի քամին: Այրվող գետինը կլանեց անհագորեն անձրևի առաջին կաթիլները: Անձրևը հետզհետե սաստկացավ, ուժեղացավ, սկսեց թմրկահաբել կտուրները և խլացնող աղմուկով պատեց քաղաքը:

Հորդ անձրևի ու հեղեղի խլացնող աղմուկը հասնում եր դավկումի փոքրիկ սենյակներից մեկում դաս պարապող Սիմոնին ու Մանուշակին:

— Լավ ես կարդում, Մանուշակ, միայն շտապում ես, հարկավոր ե ուշադրություն դարձնել կետադրության վրա, — նկատեց Սիմոնը, յերբ Մանուշակը վերջացրեց ընթերցումն ու շեշտակի նայեց նրան:

Սիմոնը զուխը դուրս հանեց պատուհանից: Անձրևի խոշոր կաթիլները թրջեցին նրա բաց գլուխը՝ Բակի միջով գետի նման հոսող ջուրը զարմացրեց նրան:

— Անձրևը մեզ պատժեց, — ասաց նա:

Մանուշակն անհանգիստ նշաններ արեց, մտեցավ պատուհանին և դարձացած բացականչեց.

— Ո՛ր, ջրհեղեղ ե... Մեր խրճիթը կտանի...

— Չի տանի, հանգիստ կաց, շուտով կդադարի, յերկար չի կարող տևել ամառային անձրևը: Նստի, նստի, շարունակեց Սիմոնը, բաց արա անտրդ, թելադրություն գրենք:

Մանուշակը նստեց, բաց արեց տետրակը և գրիչներ յերեք մատերի մեջ սեղմած՝ սպասեց Սիմոնին:

— Վճրտեղ կանգնեցինք յերեկ, — հարցրեց Սիմոնը:

— «Նա պառկած էր հիվանդանոցում»...

Սիմոնը գրքին նայեց.

— Հնա, գտա՛ր Գրի նոր տողից՝ «Թելադրության շարունակութուն»... Գրեցի՛ր:

— Այո՛:

— Դարձյալ նոր տողից. «Նրան այցելության եր յեկել Մարոն, ձեռքին մի քանի նոր գրքեր... և ընկերների կողմից վողջույններ եր բերել»:

Սիմոնի սիրտը բաբախում էր անսովոր արագությամբ, նրա ձեռքերը դողում էին, իսկ դեմքը վառվում էր հնոցի պես: Տառերը խառնվել էին իրար, թռչկոտում, վազվզում էին գրքի էջի վրա...

Դուրսը շարունակում էին ազմկել անձրևն ու քամին:

— Յես վերջացրի, — ասաց Մանուշակը, գլուխը բարձրացնելով:

Սիմոնն իր յերեսը գրքով ծածկեց և իսկույն թեքվեց դեպի պատը: Նա մի քանի վայրկյան լռելուց հետո՝ շարունակեց դողացող ձայնով.

— «Նա բռնեց... Մանուշ... ը՛... ներողութուն... «Նա բռնեց Մարոյի ձեռքը և ասաց»...

— Գրեցի, Սիմոն... Հետո, ի՞նչ ասաց... մի քիչ արագ թելադրի, — նկատեց Մանուշակը և կատա՛ով ավելացրեց, — թե չե՛ս քեզ թույլ թվանշան կղնեմ...

Սիմոնն իր ցամաքած շրթունքները լեզվով թրջեց, հուզմունքից այրվող աչքերը հառեց Մանուշակին և շարունակեց նույն տոնով.

— Գրի. «Մեր յերկուսի սրտերն ել հասկանում են իրար...»:

Մանուշակը զարմացած միջամտեց.

— Բայց, Սիմոն, դու ո՞ւր թուար, գրքում այդպիսի քան չկա...

Սիմոնը գիրքը դրեց սեղանին, մոտեցավ Մանուշակին, բռնեց նրա ձեռքը: Սիմոնի շրթունքները դողում էին, աչքերը վառվում, նա վտառեց գլուխ այրվում էր:

— Կն, Մանուշակ, կն... Այո, մեր յերկուսի սրտերն ել հասկանում են իրար... չպետք ե թագցնել...

Մանուշակն իր ամբողջ ելությամբ ալեկոծված ծով զարձավ, վորի խելագար ալիքների ծանր զարկերի տակ ճնշվում, ճմլվում էին նրա սիրտն ու հոգին: Նա այլևս չէր լսում զրսում ազմկող հեղեղի խշշոցն ու կայծակների ճարճատյունը: Իր ներքին հուզումը զրսպելու փորձեր արեց, ասլա քնքշաբար դիմեց Սիմոնին.

— Ի՞նչ պատահեց, Սիմոն, ի՞նչ ես տում...

— Յես շատ անգամ եմ ցանկացել բաց անել սիրտըս ըս առաջ... միշտ ել վախեցել եմ, թե չլինի քո մեջ զայրույթ կամ վիշտ առաջացնեմ... դու հասկանում ես, Մանուշակ...

Մանուշակի սրտի փոթորիկն ավելի սաստկացավ. նրա սիրտն սկսեց ավելի ուժգին բաբախել: Յերկուսն էլ բռնկվել էին հրդեհով, յերկուսի սրտերն ել այրվում էին նրա հրե բոցերի մեջ: Յերկուսի աչքերն ել անթարթ, նետերի նսան ծակում էին իրար, և նրբանք վոչինչ չէին տեսնում իրենց շուրջը:

— Յես գժրախտ եմ, — շնջաց Մանուշակը: Գլուխը դրեց Սիմոնի կրծքին և սկսեց հեկեկալ: Սիմոնը գրկեց նրան և շրթունքները մեղմորեն հպեց նրա թավշյա մազերին:

Անձրեղ շարունակում եր տեղալ ազմուկով: Գործա-
րանի պահպանը, հրացանն ուսին, յետ ու առաջ եր
քայլում ծածկի տակ: Իսկ փոքրիկ սենյակում նստած
Սիմոնը գլխիկոր լսում եր Մանուշակի պատմու-
թյունը.

— ...Յե՛վ յերբ Կաշմիր բանակը քաղաք մտավ,
Գրիշոն ու Մաշեն կորան: Չկան նրանք: Յես այլևս
չեմ տեսել նրանց... Ա՛խ, վերքան եմ փափագում հան-
դիպել նրանց...

Մանուշակի շրթունքների արանքից փայլող փը-
ղոսկրյա ատամներն իրար սեղմվեցին. նրա աչքերից
արտասուքի կաթիլներ ընկան հատակին: Նա իր ծան-
րացած գլուխը թեքեց, դրեց Սիմոնի ուսին:

— Նրանք կան, Մանուշակ, — նկատեց Սիմոնը, —
նրանք թագնաված են ամեն տեղ, մեզ մոտ ել կան...
Հարկավոր ե փնտռել, գտնել նրանց... Մի՛թե մեր Սա-
ղաթե՛լը քո ասած Գրիշոյի և Մաշայի հողևոր յեղբայ-
րը չե... Ինչո՞վ ե նրանցից պակաս... Դրանք բոլորն ել
միևնույն վո՛ճակիցն են, տարբեր անուններով...

— Այս ամենը պատահեց գարնանը... Յես ատեցի
բոլոր տղամարդկանց... Իմ կյանքի անիվը կամաց-
կամաց սկսեց թեքվել միայն այն ժամանակ, յերբ
գործարան մտա. քեզանից շատ շնորհակալ եմ... Գո-
ռգնությամբ գործարանն իմ կյանքի նոր արշա-
լույսը բաց արեց:

Մանուշակը վերջացրեց: Թաշկինակով սրբեց ար-
ցունքից այրվող աչքերը, խոր հոգոց քաշեց և ծան-
րաքայլ դեպի սենյակի յեղքն ուղղվեց:

Յերբ նրանք դուրս յեկան, անձրեն արդեն զաղա-

րել եր: Աինչ յերկնակամարի վրա ծիածանն իր աս-
լաս ժապավենն եր փռել:

Պահպանը գլուխ տվեց նրանց և շարունակեց յետ
ու առաջ քայլել:

* * *

Հորդ անձրեղ ավերել եր փոքրիկ խրճիթը: Յախով
ու հողով ծածկված կտուրը փլել եր: Զուրը լցվել եր
խրճիթի ներսը: Մինչև դռան սանդուխքների բարձ-
րությունը լճացած ջրի յերեսին լողում եյին կիսամաշ
դուլպաներ, փայտե զդալներ, ցնցոտիներ, ցախավել,
վոր Շուշանը չեր կարողացել ժամանակին ազատել:
Կտուրի մի մասի հողը թափվել եր ցած: Կիսաքանդ
առաստաղից կախվել եյին փածած կոճերի ծայրերը և
ճոճվում եյին ողում: Փոքրիկ դուռը ծովել եր անձրե-
վից հազեցած կտուրի ճնշումից, և նրա բաց փեղկից
շարունակում եյին ներս հոսել ջրի փոքրիկ առուններ:

Խրճիթից վոչ հեռու, տերևախիտ ծառի տակ, հե-
ղեղից ազատված իրերի կողքին, փոքրիկ նստարանի
վրա նստել ե Շուշանը շալի մեջ փաթաթված: Իսկ
Մանուշակը և Սիմոնը գործարանի զավիտմի նախա-
գահ Տիգրանի հետ միասին նոր կառուցված բանվո-
րաշենի դեռ չներկված սենյակներն եյին շրջում:

— Այսպես թե այնպես, վիճելու և դիսկուսիա բա-
նալու ժամանակ չե, Տիգրան, — ասաց Սիմոնը, — մեա-
ցել են բաց յերկնքի տակ... Այ, ես յերկու սենյակն
ինձ չեք հատկացրել, յես մեկը տալիս եմ Մանուշա-
կին...

— Այդ դեպքում յես դեմ չեմ... Ինչդրեմ:

Մութն ընկել եր արդեն, յերբ իրերով

բարձած սայլակը կանգ առավ դեռ չավարտված բան-
վորաշենի դռանը: Մանուշակն ու Սիմոնը փութկո-
տությամբ իրերն ելին բարձրացնում վերի հարկը,
իսկ Շուշանը թրջված շորերն եր փռում պատշգամ-
բում:

Յերբ տեղավորվեցին, Սիմոնն իր սովորական հե-
զությամբ դիմեց Շուշանին.

— Մայրիկ, ինձ չե՞ս ճանաչում:

Շուշանը մտածեց, աշխատեց հիշել, թե յերբ, կամ
վորտեղ և տեսել նրան, կամ ով և պատմել նրա մա-
սին, բայց ապարդյուն:

— Դիտի չե՞մ ընկնում, քեզ մատաղ:

— Մայրիկ, — հիշեցրեց Մանուշակը, — բա քեզ չե՞մ
պատմել իմ վարպետի մասին:

— Վճե՛լ, յես քեզ ու քու արևին մատաղ... Նոր
զլխի ընկա... Մանուշ ջան, ես քու վարպետն ամ, Սի-
մոնը... Ումբրդ յերկար ըլի, Սիմոն ջան... Յես բալ-
ջեիկների վոտի տակի հողին մատաղ, մի քանի տարի
առաջ պտի յեկած ըլեյին, վոր մեզ վոտնատակ տվող-
ներին մի քիչ շուտ քշեյին...

— Ես կողքի սենյակն ել իմն ե, մայրիկ, — ասաց
բավականությամբ Սիմոնը, — հարեաններ կլինենք:

Մանուշակը Սիմոնին մինչև բակի դուռն ուղեկցեց:
Մթության մեջ յերկուսի աչքերն իրար շոյեցին: Նը-
րանք քնքույշ ու քաղցր ժպիտներ փոխանակեցին:

XIII.

Ս Ե Վ Ջ Ե Ռ Ք Ը

Նրանք միշտ միասին ելին: Մեկն առանց մյուսի
տեղ չեր գնում: Գործարանում, ճաշարանում, ժողո-

վում, թատրոնում, կինոյում միշտ միասին ելին:
Յերբ վորևե եկսկուրսիա յեր կազմակերպվում, Մա-
նուշակն, առանց Սիմոնի զիտության, նրա սիգանունն
ել եր ցուցակ մտցնում, կամ յերբ գործարկումը վորևե
ներկայացման, հանդեսի տոմսեր եր բաժանում՝ Սի-
մոնը միշտ Մանուշակի համար ել եր վերցնում:

Նրանք մի որ ել ՋԱԳՍ գնացին Սարգսի հետ միա-
սին: Յերբ Ջագսից տուն վերադարձան, Շուշանն ար-
դեն պատրաստել եր թեյի սեղանը, վորի շուրջը նըս-
տած սպասում ելին Սիմոնի մայրը, քույրը և մոտիկ
ընկերները:

— Շուշան բաջի, — կատակով ասաց Սարգիսը, — յես
քեզ չեյի ասում, վոր Մանուշակն առանց ինձ ու քեզ
ել իրան համար ամուսին ու ընկեր կգտնի... տեսձր...
ես անպիտաններն ինչ ոյին խաղացին մեր զլխին...

— Որ ու ումբր ունենան յերկուսն ել... դուռն ել
արժանանաս, Ստրգիս ջան, — ուրախացած վրա բերեց
Շուշանը և համբուրեց Մանուշակի ու Սիմոնի ճակա-
տը:

Այդ որից բացվեց յերկու սենյակներն իրարից
բաժանող դուռը:

Յերկու սենյակների միացումով միացան և նրանց
բնակիչների սրտերը: Թե Շուշանը և թե Սիմոնի մայրն
առաջվա նման մեկի անունը չեյին տալիս, այլ յեր-
կուսինը միասին: Յեթե մի քիչ ուշանում ելին՝ Շու-
շանն իսկույն Սիմոնի մորն եր հարցնում:

Վերջինս ել սովորաբար հանգստացնում եր Շուշա-
նին:

Մի գիշեր նրանք շատ ուշացան:

Այդ այն գիշերն եր, յերբ Շուշանն Եփոյին ու Սիրանին պատմում եր իր անցյալը:

Այդ որը Մանուշակն ու Սիմոնը ընդմիջումի ժամանակ գործարանի ճաշարանում ճաշելուց հետո կըրկնում եյին որվա դասը:

Դեռ բավական ժամանակ կար մինչև շշակը: Նրանցից վոչ հեռու նստած Սաղաթելն ու Վարդանը հապճեպով կերան ճաշը և դուրս գնացին: Նրանք բակից անմիջապես իրենց ցեխը չմտան: Նախ անցան դարբնոց, այնտեղից փականտգործական ցեխը, ապա միջանցքի դռնով մտան իրենց ցեխը:

— Հը՛, Վարդան,— հեգնանքով ասաց Սաղաթելը,— ընկերներ ենք, ասում ե, չե՞... Խեղճ աղջիկը մի քանի անգամ արորտ ե արել, իսկ այն անամոթ Սիմոնը խոսքի տակ ու զլխին ասում եր «ընկերներ ենք»... Զլինի թե հիմա ել «ընկերներ» են... Վերջը եդ գաղթականը խելքից հանեց մեր դուռն Սիմոնին. մեկ ե, նրանք չեն կարող մինչև վերջ միասին ապրել...

— Հա՛,— ծիծաղելով հաստատեց Վարդանը:

— Դե՛, Վարդան, մի հոհոա, աչքդ դուռնը պահի,— գզուշուքամբ պատվիրեց Սաղաթելը, իսկ ինքը սկսեց Մանուշակի ստանոկի վերեի մասերը քրքրել ձեռքի գործիքով...

Յերբ ստանոկի բարաբանի յերկու ծայրերին ամրացրած պտուտակները հանեց, Սաղաթելը հազաց, հասկացրեց Վարդանին, թե «պատրաստ ե»... Յերկուսն ել փութկուտությամբ նույն ճանապարհով դուրս եյին գնում, յերբ շշակը զիլ կանչեց: Նրանք շփոթվեցին: Դրսից դեպի Սաղաթելն ու Վարդանը յեկող փակա-

նագործ Լեոնը նկատեց նրանց դեմքի տարրերնակ գծերը, կանգնեց:

Սաղաթելն ու Վարդանը խորհրդավոր հայացքներ փոխանակեցին. Վարդանը լուռ մնաց, իսկ Սաղաթելը կակազելով հարցրեց Լեոնին.

— Գրասենյակից հո չե՞ս գալիս, հաշվապահն ենտեղ չի՞...

— Վոչ, չգիտեմ,— կասկածով պատասխանեց Լեոնն ու սկսեց իր կիսատ գործը շարունակել:

Մինչ նրանք շրջան գործելով կհասնեյին իրենց ցեխի դուռը, Սիմոնն ու Մանուշակն արդեն կանգնած եյին իրենց ստանոկների առաջ:

Մանուշակն, ըստ իր սովորության, սև կտորով սրբում եր ստանոկի մասերի վրա նստած մետաղե փոշին: Յերբ ձեռքը շփեց բարաբանին, վերջինս շարժվեց: Մանուշակն ուշադրությամբ ստուգեց և հանկարծ տեսավ, վոր բարաբանի յերկու կողմերի պտուտակները հանված են: Իսկույն հայտնեց Սիմոնին: Մի պահ յերկուսն ել շվարեցին: Քիչ հետո ամբողջ ցեխը շրջապատել եր Մանուշակի ստանոկը:

— Եստեղ սև ձեռք կա...

— Սա պատահական բան չե, ձեռքով են հանել պտուտակները...

— Եսոր ստանոկի պտուտակներն են հանում, վաղը մեքենաները կջարդեն...

— Դե հենց շարժելու նպատակով չեն հանել...

— Պետք ե վրա հասնեյինք, վոր զլուխը ստանոկի տակ շարժեյինք...

Իրարից խոսք խլելով, հուզված, բացականչում եյին հավաքված բանվորները:

— Մնաս,—լսեցրեց ամենքին Ստեփանը, — ի՞նչ եք գլուխներդ կորցրել, զնացեք ձեր տեղերը...

Սաղաթելն ել սրանց մեջն եր: Նա հանդիսավոր կերպով մտեցավ Մանուշակին, աչքերը չուած դիտեց բարաբանն ու գլուխը շարժելով ասաց.

— Կեցցես, Մանուշակ, ժամանակին ես նկատել թե չե թշնամու սրտով կլինեյիր... Սատանան տանի, մի կարող եր այսպիսի ստորութուն թույլ տալ... Գուցե դու յես հանել սրբելու համար, Մանուշակ, և մոռացել ես ամրացնել... Ինձ ել ե պատահել... ի՞նչ կա, մարդ ենք, միտանում ենք շատ անգամ...

Մանուշակի սրտից արյուն եր կաթում: Նա վոչինչ չպատասխանեց, դեմքի վրա դառն ժպիտ խաղացրեց ու խոր հոգոց քաշեց:

Սիմոնը Ստեփանի սեղանի մոտ կանգնած, շարունակ ծամում եր իր շրթունքները: Յերբ Սաղաթելը հեռացավ, Սիմոնը զայրացած մտեցավ Ստեփանի հետ խոսող դիրեկտոր Բագրատին և բջիջի քարտուղար Արսենին:

— Այլեւ անկարելի յե նրան հանդուրժել: Յես հարցը կտրուկ եմ դնում, մենք զործ ունենք մեր ամենավտանգավոր թշնամու հետ...

— Ճիշտ ե ասում Սիմոնը,—ավելացրեց Ստեփանը,— եզ մարդն ուղղվելու մարդ չե... Մի մարդ, վոր պարծենում ե, թե աշակերտներին հինգական տարի ձրի շահագործել ե, մի մարդ, վոր ցարական միապետութան ժամանակ բանտարկյալների շրթաներն եր կապալով վերցրել, մի մարդ, վոր Լադոյի նման տղամարդուն պահնորդական բաժնի ձեռքը դրեց... Ել նը-

բան կարիլի յե գործարանում պահել... Յեթե շուտով նրան դատի չտանք...

— Կոնկրետ փաստ ե հարկավոր, — առարկեց Արսենը, — դատարկ խոսքերը բավական չեն...

— Յես կենդանի փաստ չեմ, յես նրա նախկին աշակերտը չեմ .. Նրան իմ հինգ մատի նման գիտեմ, — պատասխանեց Ստեփանը...

— Ներկա դեպքում կարծեմք պայացուցել վոր պտուտակները նա յե հանել, վորպեսզի դատավարուց թյան ժամանակ մերկացնենք նրա անցյալը, — նկատեց Բագրատը. — ցեխում վոչ վոք չի յեղել, Սիմոնն ասում ե, վոր նա ճաշելիս ե յեղել ճաշարանում...

— Այո, — նրա խոսքը կտրեց Սիմոնը, — բայց չե վոր նա շուտ դուրս յեկտիլ ճաշարանից:

— Ընկեր Բագրատ, — գույնը գցած, անհանգիստ շարժումներ անելով մտեցավ Լեոնը, — ներողութուն, յեթե կարելի յե մի րոպե, ձեզ հետ խոսելիք ունեմ:

Բագրատը մի քանի քայլ հեռացավ Ստեփանի սեղանից: Նրանք յերկուսով ինչ-վոր բան քչիչացին: Հանկարծ Բագրատը նայեց Սաղաթելի կողմը և շղային շարժումներ գործեց: Յերբ Լեոնը հեռացավ Բագրատի մոտից, սա մտազբաղ մտեցավ սեղանին և անուց խոսակիցների հարցին սպասելու, ասաց.

— Գուք ճշմարիտ եք ասում, նրա և Վարդանի գործըն ե... Լեոնը հիմա ասաց, վոր նրանց տեսել ե շրփոթված դուրս գնալիս... Այդ մասին այլևս յերկու կարծիք լինել չի կարող...

Ամենքը մնացին անշարժ կանգնած: Ստանոկների խլացնող ձայները, կարծես, միալար կրկնում եյին Սաղաթելի անունը:

Այդ գիշեր գործարանի կուսակցական կազմակերպութեան բյուրոն քննում էր այդ որվա դեպքը: Նիստը վերջացավ ուշ գիշերին:

* * *

Մի քանի օրից հետո Սաղաթելն ու Վարդանը այլ ևս չերևացին գործարանում: Շուտով լուր տարածվեց, թե յերկուսն ել նստած են ուղղիչ տանը:

ՍԵԹՈՅԻ „ԳԵՐՄԱՆԿԱՆ“

Գեպոյի նորոգման ցեխի վարպետ Առաքելը լուռ ու մոլորված հենվել էր իր փոքրիկ գրասեղանին և աչքերը շեշտակի հառել նոր կազմած արձանագրութեանը: Նա դանդաղորեն գլուխը վեր բարձրացրեց և դիմեց իր առաջ կանգնած մեքենավար Սեթոյին:

— Սեթո, բաներդ բուրդ ե, բալամ, շոգեքարշը մրցությունից կընկնի, ռեմոնտը չենք հասցնի... Զալատնիկ բոլորովին չկա պահեստում...

— Ի՞նչ, ք՞նչ,— դարձացած հարցրեց Սեթոն,— զալատնիկ չկա...

Նա վերջրեց արձանագրութեան պատճենն Առաքելի սեղանի վրայից, շուռ ու մուռ տվեց, մի պահ ապշեց, մի քանի անգամ կարդաց, ապա հիշեց առաջին յերկու մրցությունները, ուր իր շոգեքարշով փոխանցիկ դրոշն էր ձեռք բերել և առաջավորի համբավ շահել:

* * *

Ծանրաքարշ մարշրուտային գնացքը կանգնած և կայարանի սեմաֆորի մոտ: Սեթոն անարեկիչ սուրոցներով ջանում է բանալ տալ սեմաֆորը... Գնացքն ուղեկցող ավագ կոնդուկտորը յերկար ձգված վազոնների կողքով յետ ու առաջ է քայլում անհող... Նա

շատ լավ ե հասկանում յերկաթուղային կանոնները. դիժն ազատ չե, նա իրավունք չունի իր գրնացքը սեմաֆորից անցկացնելու... փակ ե սեմաֆորը, ուրեմն՝ «ստոպ»:

Բայց շատ են անհանգստանում մեքենավար Սեթոն ու իր ոգնական Մացակը. նրանք շոգեքարշից շարունակ նայում են փակ սեմաֆորին ու հայեոյում.

— Տո, ձեր... ախր մեծ կայարան չի, մանյովրներ չունեք, բաց թողեք, ելի...

— Յենոք, — դիմեց Սեթոն ավազ կոնդուկտորին, — կոնդուկտորներիցդ մեկին ուղարկի, տեսնի բանն ինչունն ե...

— Դուն ել խամ մարդու պես կխոսես, ջանք, հալբաթ պուտը զանիտ ե... կուռչենի խո չպիտի՞ ենհնք... Ե, վո՞ր կոնդուկտորը կես կիլոմետր վոտքով կերթաքզի խաբար ենելու, — պատասխանեց Յենոքն ու իր սովորական դանդաղկոտությամբ բարձրացավ վազոններից մեկի վրա, կծկվեց արգելակի մոտ ե սկսեց իր սիրած յեղանակներից մեկը մոմուլ:

— Մացակ ջան, — համբերությունից դուրս գալով ասաց Սեթոն իր ոգնականին, վոր յուրյաժանն ու պակլին ձեռքին յուղում եր շոգեքարշի թակները, դու վոտքդ չփոխես, յես վազեմ կայարան:

Ու նա պատանու աշխուժությամբ վար ցատկեց շոգեքարշից, վերցրեց լապտերն ու վազեց դեպի կայարան: Դեռ կայարան չհասած՝ նայեց սլաքավարի տնակի բաց դռնից ներս. սլաքավարը չկար: Երայարանի պլատֆորմում մեռելային յանդերքություն եր տիրում, մարդ չկար. գազային շապակերի ու փեղկերի առգայթներ շուրջը մանրութեղներն յուր մոֆակներն

մ Գառա առ ամլ իոցրոյ վղմ

եյին պար բռնել: Մտավ դանլիճ: Այստեղ մարդատար գնացքից յետ մնացած մի քանի գյուղացի իրար կըպել, կծկվել եյին յերկար աթոռի վրա, սպասում եյին առավոտվա գնացքին: Ապա բացեց դանլիճի աջ դուռը, վոր դեպի կայարանապետի ու հերթապահի սենյակն եր տանում: Կայարանի հերթապահի դուռն մեջտեղում Սեթոն մեխված մնաց:

— Վոյ, քո պահողի հերն անի...

Սեթոյի գայրույթով լի գիլ ձայնից հերթապահը վեր թռավ պառկած տեղից, աչքերը տրորեց ե խելագարի նման սկսեց փնտուել իր կարմիր գլխարկն ու ձեռքի լամպը... Մոտեցավ հեռախոսին.

— № 200-ը հասավ... (աչքը ժամացույցին հառեց) ժամը 24—25-ին... (դիմեց Սեթոյին)... Իսկ դու ինչո՞ւ ուշացար, տո՛ւր ժեզլդ...

— Տո, դուռուժասդ, մի խելքդ գլուխդ հավաքի, վո՞ր ժեզլի մասին ես խոսում, յերբ սեմաֆորդ հլա փակ ա...

Հերթապահն իսկույն մյուս հեռախոսի փողը վերցրեց.

— Բնդկա, սլաքավար, սլաքավար... մեռած ե տնաքանդը...

— Դե վոր հերթապահը քնած ե, զարմանալու չե, յեթե սլաքավարն ել մեռնի, — հեզնանքով ասաց Սեթոն ու ինքը վազեց դեպի սլաքը, բաց արեց սեմաֆորն ու ընդունեց գնացքը...

— Բա դուք խիղճ ու ամոթ չունեք, բա ձեր մեջ թասիբ չկա, եղպես եք աջակցում մեր փոխադրումներին... Յես ամեն մի բոպին ատամներովս պահեմ, դուք ինձ սեմաֆորի մոտ մի ժամ կանգնեցնե՞ք... Հի-

ժա պետք է «նագոն» անեմ, պարավողի հոգին հա-
նեմ... թնւ, ձեր...

Քանի, քանի դեպքեր վերհիշեց Սեթոն, յերբ ան-
նպատակ ուշացումները նա իր «նագոններով» եր ծած-
կել, և... նախորդ յերկու մրցումների հանրագումարի
ժամանակ գրաֆիկի խախտման վոչ մի դեպք չեր ու-
նեցել:

Ահա, լեռնանցքի ուղեմասը: Սեթոյի շոգեքարը
տնքալով շնչակտուր բարձրացնում է 800 տոննանոց
գնացքը: Ինքը լծակը ձեռքին մերթ յետ, մերթ առաջ
շարժվելով բաց է թողնում շոգեքարը աղիքներում
կուտակված շոգին, ազատում նրա շնչափողն ավելորդ
գոլորշուց, նոր սնունդ է տալիս նրա թոքերին ու ա-
ռաջ շարժում «քյոհլանին»... Նրա ոգնական Մացակը
կայարանում իջնում է, յուղում անիվների, փողերի,
վտուղիկների պտուտակները, տուփերը, խնամքով սըր-
քում, մաքրում է, ապա բարձրանում տեղերի վրա,
գննում, ստուգում է մազութատար անցքերն ու խո-
ղովակները...

Շոգեքարը նորից շարժվում է աղմուկով, շառա-
չով, ուժեղ ցնցումով իրար գարկում վագոնների տա-
րեկանները, ապա զիլ ձգում վագոններն իրար կա-
պող հաստ, յերկտակ շղթաները... պտտվում են անիվ-
ները, և ուրախ ու զվարթ սլանում է հարյուրավոր
տոնն բեռներ շալակած գնացքը:

Վագոնների յերկու կողմերից հանկարծ յերևում
են քամու հոսանքից ֆոֆուացող կարմիր դրոշակներ...
Սեթոն ու Մացակը ահաբեկված՝ մեկը ձեռքի շարժու-
մով արգելակն է փակում, մյուսը՝ մի ակնթարթում

սիգնալը կիսատ սուլում, լծակը շրջում. հնազանդվում
է «քյոհլանը», կանգնում է ու մոնչում:

Կոնդուկտորներից մեկը հեխհե վազում է դեպի շո-
գեքարը շնչակտուր և հիսուն քայլ հեռվից ճչում է
Սեթոյին.

— 19-րդ վագոնի ցեպերից մեկը կտրվել է. մի
ճաք արա, թե չե... գնացքի մի մասը յետ կփախչի...

— Մազչիկներն ինչ են անում,— հարցնում է Սե-
թոն:

— Ցեպը մեջտեղից է կտրվել. սմազչիկը գլուխն
ի՞նչ քարովը տա:

19-րդ վագոնի շուրջն են հավաքվել յուղողներն ու
կոնդուկտորները. նրանք վիճում են այն մասին, թե
ինչպես կարող եր կտրվել, հետաքրքրությամբ նայում,
գննում են կտորած շղթան... սրախտում են... Վրա
յի հասնում Սեթոն ու ճչում նրանց վրա.

— Այ խելարներ, հիմա վիճելու և սրախտելու
ժամանակն է... Հանեցեք շուտով կտորած ցեպը...
Ցերկուսդ յեկեք ինձ հետ, կլյուչն ու մուրճը բերեք...

Գնացքի ամենավերջին վագոնի պոչից քարը ընկած
յերկու խոշոր շղթան հանեց, բերեց ամրացրեց 19-րդ
վագոնին, մյուս ծայրը միացրեց 20-րդ վագոնի պո-
չին: Այս ամենը Սեթոն կատարեց այնպիսի արագու-
թյամբ, վոր վիճողների ու սրախտողների բերանները
բաց մնաց: Ապա նա հաղթական ժեստով դարձավ նը-
րանց.

— Վհրն է լավ. վեճն ու խուճապը, թե՞ գործը:
Դե, յեկեք, լավ նայեցեք, արգելակները բաց պա-
հեք...

Սեթոն բարձրացավ շոգեքարը: Լսվեց ավազ կոն-

դուկտորի սուլիչի բարակ շվոցը, նրան հաջորդեց շոգեքարչի յերկարածիգ, բամբ ու խոպոտ սիգնալը: Հսկան շնչեց լիաթոք, թափահարեց ու շարժեց առաջ:

Սեթոյի ու Մացակի հայացքներն իրար հանդիպեցին, յերկուսն ել ժպտացին: Կնացքն առանց գրաֆիկը խախտելու և անվտանգ տեղ հասալ:

Քանի-քանի անգամ Սեթոն իր հնարագիտությամբ ու ճարպիկությամբ կես ճանապարհին ազատել է գրնացքը խորտակուծից...

Ահա, բաց դաշտումն են: Շոգեքարչը, հարբուխով հիվանդի նման անսովոր փոշտաց, սեղուլատորի ձողն իջալ: Մացակը սփռեց, ահաբեկված՝ հարցական նշան արեց Սեթոյին:

— Արգելակը փակի՞ր, — պատվիրում է Սեթոն, ինքը շրջում է լծակը, կանգնեցնում «քոյնլանին»:

— Ի՞նչ ես լեղապատառ յեղել, կալոտկան է ճաքել...

— Ախր չէ՞ վոր կալոտկի սեմոնտը հիմա անհնար է, ի՞նչ պետք է անենք...

— Բանիդ կաց, անհնար բան չկա, դործիքները բեր, մտնենք տակը, տեսնենք ի՞նչ կա...

Յերկուսով փորսող տալով մտնում են շոգեքարչի տակ, ապա շրջվում են մեջքի վրա: Սեթոն ազատում է կալոտկան ամուր պահող բոլտերի ճնշումից: Մացակն իսկույն սկսում է սրբել, մաքրել շոգեքարչի փորի վրա առաջացած կալոտկի թեթև կտրվածքները: Դուրս են հանում կալոտկան:

Սեթոյի սվերլոն մի քանի տեղից ծակում է կալոտկի շրջանակը: Մացակը վառած ֆորսուռկան ձեռքին ճշտությամբ կատարում է Սեթոյի պատվերները: Կա-

լոտկան չորս կողմից ծածկվում է հալոցքով, ապա խառտվում, հղկվում: Նորից յերկուսով մտնում են շոգեքարչի տակ ու ամրացնում կալոտկան:

— Տես, Սիմոն, վթրքան կանգնեցինք այստեղ, — հարցնում է Սեթոն գնացքի յուզողին:

— Ուղիդ 25 բուպե... Ախպեր, եգ սեմոնտը, վոր դու արիր, 25 ժամի պետք ուներ...

Զգուշությամբ պտտվում է լծակը Սեթոյի ձեռքում: Մացակը բաց է թողնում արգելակը: «Քյոնլանը» սկսում է մոնչալ, նա շարժվում է տեղից, սկզբում դանդաղ, ապա հետզհետե ուժեղացնում է վագքը: Սլանում է նա, իր յետևում թողնելով կայարաններ, կիսակայարաններ, լայնարձակ դաշտեր, ծառախիտ անտառներ, յերկնամբարձ սարեր, մրգառատ այգիներով շրջապատված գյուղեր... Վերջապես հեռվում յերևում են քաղաքի գործարանների ծխնելույզների անտառը, անհամար կտուրճերի ծովը:

— Մացակ ջան, ժամացույցին նայիր, պարտ հո չէ՞նք մնում...

— Չէ, Սեթո ջան, ճիշտ ժամանակին ենք հասել, դեռ հինգ բուպե ունենք...

* * *

Կտրվեց կինո-ժապավենը, վորն անցնում էր Սեթոյի աչքի առաջ, աղվկող դեպոյի գորշ պատերի սև ֆոնի վրա... Նա սրտալի «ախ» քաշեց, հառաչեց, մոնչաց իր շոգեքարչի նման և իր ձեռքի արձանագրությունն այնպիսի թափով շարտեց, վոր թուղթը կպալ Առաքելի քթին ամրացրած ակնոցներին ու ֆուռալով ըն-

կա՛վ սեղանի կողքին, յերկու պատերի անկյունում զբժամ թքամանի մեջ...

— Խելագարվեցի՛ր, այ մարդ, — ասաց Առաքելը հոնքերը վեր ցցելով ու ծոված ակնոցներն ուղղելով:

— Բա խելագարվելու բան չի՞. մեկ՝ վոր թիկունքիս են խփել, մեկ ել՝ վոր պատիվս ե վոտնատակ արվում...

* * *

16 տարեկան պատանի Սեթոն ընդունվում ե դեպոյում իբրև սև բանվոր: Յերկու տարի անցնելուց հետո, մեծ դժվարութեամբ Սեթոյին աջողվում ե աշակերտ մտնել դեպոյի փականագործական ցեխը: 20 տարեկան հասակում արդեն վորակյալ փականագործ եր: Այնուհետև սկսում ե հետաքրքրվել շոգեքարչի մանրունքներով: Նա իր աշխատավարձի մի մասը վըճարում ե ցարական յերկաթուղային դպրոցում դասավանդող ինժեներներից մեկին՝ որական մեկ ժամ շոգեքարչի տնտեսութունն անցնելու համար:

Այսպիսով ցերեկը դեպոյում 10—12 ժամ աշխատելով, այնուհետև ինժեներից դաս վերցնելով, Սեթոն մինչև կես զիշեր տանը պարապում եր: Հսկայական ջանք ու յերկաթյա համառութիւն եր պետք, վորպէսզի կարողանար ցարական չինովիկներից շոգեքարչի սանդուխքների վրա բարձրանալու իրավունք ստանալ:

Յե՛վ ահա 23 տարեկան Սեթոն առաջին անգամ բարձրանում ե այդ սանդուխքներից, վորպէս մեքենավարի ոգնական: Իսկ 28 տարեկան հասակում շոգեքարչի դեկը բռնած՝ լավագույն մեքենավարի համբավ եր վայելում:

Քարչի դեկը բռնած՝ լավագույն մեքենավարի համբավ եր վայելում:

Այժմ արդեն 50 տարեկան, ալիխառն մազերով, մանր աչքերով, խոժոռ դեմքով հաղթանդամ տղամարդ ե, 34 տարվա ընթացքում Սեթոն դեռ մի պրոգուլ չէ ունեցել. նա շարունակ կրկնում ե.

— Պրոգուլն այնպիսի հիվանդութիւնն ե, վոր ամբողջ ընտանիքներ ե թունավորում. իսկ մեր կուլեկտիվի յուրաքանչյուր պրոգուլչիկ մի այնպիսի բացիլ ե, վոր քայքայում ե մեր շարքերը:

Յերբ խորհրդային կառավարութեան դեկրետը պրոգուլչիկների մասին լույս տեսավ, Սեթոն այդ լրացրի համարը ձեռքին վազեց դեպի կուսկոմիտեյի սենյակն ու, առանց բարեկու հավաքված ընկերներին, վոգնորված բարձրաձայն գոչեց.

— Վերջապէս, գտել ենք մեր տրանսպորտը քայքայող բացիլներին վոչնչացնելու դեղատոմսը...

Նրան շատերը սիրում եյին, բայց շատերն ել տտում, վորովհետև բոլորի պակասութիւնները յերեսներովն եր տալիս: Նրան, առհասարակ, չեյին սիրում ծուլերը, ովաչները, վատորակ նորոգում կատարող փականագործները, զուլգերթը խախտող պարավոչներին: Վորոնց համար Սեթոյի յուրաքանչյուր յելույթը շանթ ու վորոտ եր:

— Իուք ցարական դեպոյի ռեպրեսիաների համը չեք տեսել, կամ տեսել ու մոռացել եք, սոված ու ծարավ չեք աշխատել, նրա համար ել խորհրդային կարգերի ստեղծած այս փարթամ պայմանները ձեզ (նեղ) են թվում... Թասիք ու նամուս ունեցեք, ամաչեցեք:

մեր սեփական պարավոզներն են սրանք, դուք լինչ խղճմտանքով եք խորթ աչքով նայում...

Սեթոն շատ ոգնականներ եր փոխել նրանք շարունակ փախչում էին, բողոքում, թե «մեր ինչ գործն է ռեմոնտով գրադվել»... թե՛ «Սեթոն մեղհանգիստ չի տալիս»... թե՛ «մեր մարշրոտը կատարելուց հետո, նա ստիպում է ջարդված մասերը նորոգել»...

Նրա մոտ միջանիսները միայն յերկար մնացին: Իրանց թվումն էր և Մացակը, վոր անա յերրորդ տաբին և Սեթոյից չի ուզում բաժանվել:

Շատ անգամ ղեպոյի ադմինիստրացիան կամեցել է Մացակին մի ուրիշ պարավոզի կցել, բայց ամեն անգամ էլ նա առարկել է.

— Սեթոն ինձ մարդ գարձրեց: Նրանից դեռ ելի շատ բան ունեմ սովորելու... Իմ «քյոհլան» շոգեքարչից չեմ բաժանվի...

Իսկ Սեթոն ամեն մի նման ղեպքում աղմուկ էր բարձրացնում.

— Խեղճ տղեն ինձ հետ հավասար արյուն-քրտինք է թափել մեռած շոգեքարչը կենդանացնելու վրա, հազիվ չի գյարով ոգնական եմ պատրաստել, են էլ ձեռքիցս ուզում եք խլել:

Յեվ իսկապես, յերկու տարի առաջ, յերբ այդ «քյոհլան» շոգեքարչն անտեր ընկած էր ղեպոյում, բոլոր պարավոզիկները հրաժարվում էին նրա վրա աշխատելուց: Նա շարունակ ռեմոնտում էր լինում, համարյա բոլոր ամիսների ցուցակներում այդ «գերմանական» նշանակված էր: Այդ միշտ հիվանդ «գերմանական» բոլորի աչքից ընկել էր:

Մի որ, գնացքից հետո, յերբ Սեթոն ու Մացակը

ճաշում էին ղեպոյի ճաշարանում, Սեթոն կիսակատակ տոնով ասաց.

— Մացակ, ասում եմ, են «գերմանական» վերցնենք, հը՛, լինչ կասես:

— Կատակ ես անում, թե լուրջ ես ասում... Թո՛ղ, գործ չունես, ջանըմ, լինչ ես անցավ դրուխդ ցավի մեջ պցում...

— Իու սխալվում ես, Մացակ, եդ շոգեքարչը մեր պարկում ամենալավը կդառնա, յեթե մեր ձեռքն ընկնի...

— Դե, դու գիտես, վոնցոր խելքդ կտրում է, Սեթո ջան, յես քեզ հետ համաձայն եմ:

«Գերմանական» վերջապես գտավ իր տիրոջը: Ամբողջ վեց ամիս Սեթոն ու Մացակը գնացքից վերահասնալուց հետո, ամեն որ նրա ղետալները քանդելով, նորոգելով, շտկելով ու մաքրելով էին զբաղվում:

Սեթոյի ու Մացակի թափած աշխատանքի շնորհիվ «գերմանական» դարձավ պարկի լավագույն շոգեքարչերից մեկը: Առաջին մրցության մեջ յերկրորդ տեղը ձեռք բերեց, իսկ յերկրորդում փոխանցիկ զբոշ շահեց: Նա պարկի պարձանքն էր:

Յերրորդ մրցության նախորյակին ղեպոյում հրակայական չափերի էին հասել կրկնակի ռեմոնտի ղեպքերը, զույգերթի խախտումները սխտեմատիկ բնույթ էին ստացել, Սեթոյի շոգեքարչն այդ եպիդեմիայից ազատ էր: Այդ պատճառով էլ առաջ էր քաշվել իրեն յերրորդ մրցության առաջին տեղին թեկնածու: Նրա բրիգադը ցուցակի առաջին տեղն էր զարդարում:

Ստարտի որը մոտենում էր, Դեպոյի ակումբում

կուսկոմիտեայի և աղմինխատրացիայի նախաձեռնությամբ հրավիրված պարավոզնիկները ընդհանուր ժողովն արդեն քննել եք մրցության պայմանագիրը՝ Սեթոն իր հանդիպականով շատերի նախանձն երշարժել:

— Յեթե Սեթոն այդքան բարձր ցուցանիչ ե վերցնում, այդ նրա համար ե, վոր նրա շոգեքարչն ամենալաֆն ե... Տվեք ինձ նրա շոգեքարչը, յես տասը տոկոս ավելին տամ,—հայտարարեց մեքենավար Կարոն, ապա դիմելով դեպոյի պետին, ավելացրեց.— Սեթոն կարմիր խնձոր ե, ինչ ե, ինչո՞ւ չեք ուզում նրանից վերցնել «գերմանկան»...

Սեթոն ու Մացակն իրար նայեցին: Սեթոն ժպտաց ու փսփսաց՝ «ես լոթի անպիտանը հիմա ել մեր «քոյուլանն» ե ուզում գերեզմանի դուռը հասցնել»... Իսկ Մացակը տաքացավ, կարմրեց, ատամներն իրար սղմեց, ուզեց խոսք վերցնել, բայց Սեթոն հանգըստացրեց.

— Սպասիր, ինչ ես գիժ մոզու նման կատաղել, թող վոր ուրիշները խոսեն մեր մասին:

Հետևյալ խոսողը դեպոյի վարպետ Առաքելն եր, վոր բոլոր պարավոզնիկներին իր հինգ մատի նման գիտեր:

Մենք բոլորս ել դիտենք, թե յերկու տարի տուաջ ինչ որումն եր Սեթոյի «գերմանկան». լոթի Կարոն ու պրոդուլչիկ Միխոն չի՞նին, վոր այն ժամանակ փախչում եյին «գերմանկից», և յեթե ընկներ նրանց ձեռքը, մենք հավատացած ենք, վոր վաղուց այդ շոգեքարչից ձեռք քաշած կլինեյինք: Մեկ ե, յեթե այժմ այդ «գերմանկան» տանք ել Կարոյին, մի ամսից հե-

տո նա դարձյալ ունենաի պիտի կանգնի... Հայրը վորդուն այնպես չի խնամի, ինչպես Սեթոն ու Մացակն են խնամում «գերմանկին»... Յեթե ձեզնից ամեն մեկը նրանց պես խնամի իր շոգեքարչը, ապա դեպոյի աշխատանքները կիսով չափ կկրճատվեն...

— Տեսնո՞ւք, Մացակ, չասի՞ դու հանգիստ տեղդ նրստի,— փսփսաց Սեթոն ժպտալով:

* * *

Բայց ինչ արձանագրություն եր, վոր կազմել եյին:

Այդ ժողովի գիշերը Սեթոն ու Մացակը վերադարձան գնացքից, շոգեքարչը պարկում բոլորովին անֆուսա ու առողջ թողնելով, ամեն ինչ տեղն ու սարքին: Յերկրորդ որը Սեթոն նարյաղը ձեռքին մոտեցավ շոգեքարչին. Մացակն ըստ սովորության, ավելի շուտ եր յեկել և մաքրում եր «քոյուլանը»:

— Սեթո՞, տես ինչ որումն ե մազութի խողովակը, —ասաց Մացակը, ցույց տալով շոգեքարչի տակ լճացած մազութն ու ջարդված խողովակը:

Սեթոյի վրա ասես սառը ջուր սոճեցին: Նա իսկույն բարձրացավ վերև, սկսեց ստուգել ուղեղայտորը, կաթսան, լճակը. ամեն ինչ տեղն եր. հանկարծ աչքն ընկավ զալատնիկին...

— Վա՛յ, յես ձեր... Մացակ, զալատնիկը ջարդել են...

Շոգեքարչից թռավ ցած, վազեց դեպոյի պետի մոտ: Ապա կուսկոմիտեայի քարտուղար, ներթապահ, բրիգադիրներ, վարպետներ, սպեցներ... բոլորն ել իրար անցան, հավաքվեցին շոգեքարչի շուրջը, ստուգեցին, քննեցին ե... փաստերն ամենայն մանրամասնու-

Թյամբ արձանագրեցին ու մի որինակը տվին Սեթոյին։
— Շախով կաց, Սեթո,—ասաց կուսկոմիտեյի քար-
տուղար Սերգոն,—չարագործին կրունենք...

— Լավ ես ասում, Սերգո ջան, բայց հսոր ամսի
29-ն ե, ամսի 1-ին ստարտն ե... Վհնց կանգնեցնեմ
շոգեքարշը, յերբ պայմանագրում իմ ես մաշով գրել
եմ՝ «ուեմոնտի չկանգնեցնել»... Ախր չե՞ վոր իմ ու
Մացակի անունը յերկու տարվա ընթացքում տարելից
չի հանվել...

Յերբ բուրը ցրվեցին, Մացակն սկսեց քաջալերել
Սեթոյին.

— Սեթո ջան, ի՞նչ ես խորասուզվիլ, տանք ուե-
մոնտի, Առաքելը վրա կտա տղերանց, ստարտից յետ
չկնք մնա...

— Վա՛յ, անկարելի բան ե, Մացակ ջան, յես մե-
ռած եմ... Ասա՛ մեր ձեռքով դրոշակը տանենք հանձ-
նենք, ելի...

Ու Սեթոն նորից խորասուզվեց։ Նա շարունակ ծա-
մում եր իր շուրթերը։ Ճամաքն էր նրա բերանը,
ձայնը խզվել... 34 տարի շարունակ արանսպորտին
տված իր եներգիան, վերջին տարիների փոխադրում-
ների համար մղած իր պայքարը նախորդ մրցություն-
ներում ձեռք բերած հաղթանակներով պսակվեց, և
այդ նրան նոր, յերիտասարդական ավյունով ու կո-
րովով տոգորեց... Իսկ այժմ... բարբարոսի մեկը վոր-
ձում ե խել այդ ամենը, վոտնատակ տալ, վոչնչաց-
նել...

Պատվի ու ինքնասիրության զգացմունքը, հրա-
պարակով իր վրա վերցրած պարտականություններն
ու աված հանդիսավոր խոստումը կատարելու գիտակ-

ցությունը նրա յերակների մեջ արյան տաք հոսանք
ստաջ բերին... Նա թափահարեց իրեն, ամուր բռնեց
Մացակի ձեռքն ու արմնջաց.

— Մինչև առավոտ մեր շոգեքարշը պետք ե դուրս
գա զի՞ծ... Դու ջարդված խողովակը հանի, յես գնամ
գալատնիկ դտնեմ:

Յել նա գնաց վարպետ Առաքելի մոտ, վորի հետ
յերկար խոսեց ու վիճեց, բայց գալատնիկ չստացավ:

«Բա պահեստում գալատնիկ չլինի՞... սա ել նոր
քյալադ հո չի՞ գլխիս»,—մտածեց Սեթոն ու առանց
ժամանակ կորցնելու գնաց պահեստ:

— Բարե, Սեթո, եգ ի՞նչ ե պատահել... Նոր, տղա-
ներից մեկն ինձ պատմեց... գալատնիկի գողը
գտնվեց,— անհանգիստ տոնով հարցրեց պահեստապե-
տըն իր գրասենյակի շիվքը մտնող Սեթոյին:

— Գողն իր վոտքով կգա... Դու ինձ են ասա, գա-
լատնիկ չունե՞ս պահած...

— Քո «գերմանկին» պետք չի գա, Սեթո ջան,
քեզ համար զլուխս չեմ խնայի... բուրն ել հնե-
րից են...

— Վոչինչ, յես պետք կածեմ, դու տուր, յես նա-
րյադը մի քիչ հետո կրերեմ...

— Ախր ինչ՞ու յես վրադ ավելորդ ծախս գրել տա-
լիս, ավելի լավ ե մի քանի որ սպասես, շուտով կը-
ստացվի...

— Մի քանի որ... Տո՛ւ, վիզս հենց հարսանիքիս գի-
շերն են կտրել, դու յերեխա ունենալու մասին ես խո-
սե՞մ... Ամսի 1-ին ստարտն ե, ի՞նչ սպասելու ժամա-
նակ ես գտել...

— Դե, դու գիտես, խնդրեմ, ինքդ գնա Ղոկիր!

*
**

Ծեղը նոր եր բացվել, արևի առաջին ճառագայթ-
ները հեզաբար շոյում եյին ծխից սևացած դեպոյի մը-
րոտ ճակատը:

Դեպոյի ներսում, մազութի ու մրի սրված շերտե-
րից փայլող շորերով մարդկանց բաղմության մեջ նոր
եր սկսվել իրարանցումը, դադգյահների ու մեքենա-
ների աղմկալի ժխորը:

Մեկը մյուսին առաջելու, որվա ցուցանիշը գերա-
կատարելու տենչով եր ապրում յուրաքանչյուրը:

Դեպոյի հրապարակի ոճապտույտ գծերի, կանափ-
ների վրա, անցքերում կանգնած հիվանդ շոգեքարչե-
րը իրենց բողոքի ցասումն եյին արտահայտում լուռ
ու անխոս:

Վաղը առողջ ու բախտավոր շոգեքարչերի շարան-
ներ հաղթանակների առաջին ժեղըն են ստանալու, ու-
րախ ու զվարթ աղմուկով, մեծաքանակ բեռներն ա-
րագ փոխադրումների մրցականչերին իրենց խոսքու
ձայներն են խառնելու... Իսկ սրանք—թեաթափ, վի-
րավոր, անգամահատված, ապերախտ տերերին կորց-
րած՝ հուսահատուր վողը են տարածում իրենց շուրջը...

Սրանցից մի քիչ հեռու, լայնարձակ հրապարակում
ժպտադեմ կանգնած ե ռերմանկան»: Սա անտեր չի,
Մացակը յերկշարք անիվների մեջտեղը, մեջքի վրա
շուռ յեկած, գորտի նման տապակվել-կծկվել ե մազութա-
թաթախ գետնին. աչքերը հառած կաթսայի հաստ փո-
րից ցած ձգված խողովակին, նրա վերջին բուրն ե
ամրացնում:

Սեթոն գալատնիկը հարմարացնելու իր հնարագետ
փորձերն ավարտած, վերևում լծակներն ե ստուգում:

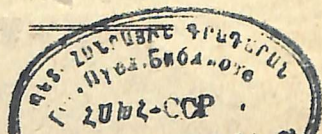
— Մացակ, վհնց ե բանը:

— Ես ա, վերջացրի, Սեթո ջան, դուրս եմ գալի...

Ամբողջ գիշերվա անընդհատ աշխատանքից հոգ-
նած, անքնությունից թմրած ու թոշնած յերկու մը-
րոտ զեմքեր իրար նայեցին: Նրանց աչքերը մանրա-
ցել, կուչ եյին յեկել:

— Մացակ ջան, վաղը ստարտի յենք դուրս գալիս:

— Են ել վհնց, Սեթո ջան:

«Ազգային գրադարան

NL0371248

60.970

912 1 რ. 50 კოპ.

ბ. მჟანია

სიცოცხლის ბაღღუზი

Г. ОГАНЯН

В ВОЛНАХ ЖИЗНИ

(на армянск. яз.)

სახელგამი

САХЕЛГАМИ

ТБИЛИСИ